

Skal ikke offentliggjøres. (Strandin 2019-43)

114453

KARL STRANDIN

FRA KRIGSFANGE TIL ARRESTANT

FRA KRIGSFANGE
TIL ARRESTANT

Satt med
IBM PS/30
ved Håkon Glosli

KARL STRANDIN

Fra krigsfange
til arrestant

4½ år som fange
i Sovjet og Norge

N-1580 Rygge

1992

Frihet tilhører ethvert menneske i kraft av
dets menneskevesen.

Immanuel Kant.

Seierherren skriver alltid historien over de
beseirede. Seierherren fordreier motpartens
hensikter. Den svakere forsvinner, og verden
sitter igjen med løgner.

Bertolt Brecht.

Jeg er like redd for kommunismen som for
kreft. Den er hatets skole.
Marguerite Duras. Fhv. kommunist.

All politikk er svindel!

Lord Rochermere.

Krig og fangenskap - Fredstid og fangenskap

Holmestrand - første møtested

Det som jeg forteller om ligger 40 - 50 år tilbake i tiden - fra høsten 1942 til juli 1948.

Skal forsøke å få med en del av det jeg husker fra den tiden. Det er lenge siden, en del er nok glemt, men noe vil en alltid huske. Krigen ble et hardt oppgjør mellom partene - med barbariske ugjerninger på begge sider. Kommunismen hadde allerede ved krigsstart lange tradisjoner i menneskeforfølgelse. Vesten hadde det også. Under og etter krigen ble dette glemt. Da het det og gjør det til dels fremdeles - 50 år etter - at det bare er tyskerne som har begått ugjerninger.

Jeg hadde meldt meg til Den Norske Legion som lå i stillingskrig på Leningradsavsnittet. Der var alle offiserer norske, i fra de laveste grader til de høyeste i bataljonen, og mannskapene var norske, deriblant noen av mine gamle kamerater fra Rygge og andre steder.

En dag kom et brev om at jeg skulle møte til undersøkelse på et legekontor i Stortingsgata 30 i Oslo. Brevet var på tysk, og jeg tok det med til Sigrid Nyberg, en av lederne for A.T.-jentene på fylkesskolen. Hun oversatte det for meg. Jeg skulle melde meg forholdsvis omgående i Stortingsgata 30 i Oslo for å få nærmere beskjed.

To til fra Rygge var med samtidig. To av oss ble godtatt, den tredje ble vraket. Han døde for flere år siden. Den andre kom seg også helskinnet gjennom hele krigen. Noen år etter startet han med gartneri og driver stor forretning i dag.

Vi fikk beskjed om å reise hjem og bare vente til det kom nærmere orientering. Det varte ikke lenge. Jeg nyttet tiden til et besøk i Torsnes, og så hadde vi en avskjedsmiddag på Bjølsund for oss to som skulle reise.

En skulle ta med barbersaker, kam, såpe, håndklær og skrivesaker. Dette pakket jeg ned i en koffert, og mine øvrige eiendeler tok en kamerat med hjem. Hadde nettopp kjøpt meg et par nye beksømstøvler. Erling slet de ut for meg. Han regnet vel med at jeg ble lenge borte og kanskje ikke fikk bruk for dem i det hele tatt. Noen erleggelse for det ble aldri diskutert.

Den 30. oktober ble dagen. På morgenen kjørte Erling meg med hest til Rygge stasjon, for jeg tok toget til Oslo. Vi hadde også fått et klokkeslett for fremmøtet i Stortingsgata 30. Der ble det delt ut soldbok og en del forskjellige papirer, blant annet et betyg på at en fra nå kunne reise gratis på trikk og jernbane, samt en anvisning på alle uniformseffekter. De skulle hentes i Klingenberggt. 7, som lå like ved Rosekjelleren.

Der fikk jeg straks føling med en av den rette typen. Skulle treffe mange slike i årene som kom, men etter hvert som en ble mere herdet, lærte en å takle disse. Han startet med å plukke frem fra hyllene og legge utstyret i en haug på bordet. - Men, sier jeg, det passer jo ingenting av det der, det er for smått!

Da brukte han kjeft en lang stund, og sa at jeg hadde fått det jeg trengte, det sto ikke noe om at det skulle passe, det var ikke hans sak. Fikk et stort, grått papir og en taustomp, slik at jeg fikk pakket det hele inn på et vis og dro til Vestbanestasjonen, for jeg hadde fått beskjed om å møte i Grefsrudleiren ved Holmestrand.

Det begynte å mørkne. I tillegg var det jo blendingspåbud i byen. Jeg røykte pipe den gang, men hadde f. t. ikke vanlig tobakk. En stengel av tobakkplanten gjorde tjenesten, den var hard og tørr som en trepinne, og jeg måtte karve den opp med kniv før jeg kunne legge den i pipen. Når en endelig fikk tendt på, luktet det skogbrann.

En dame spurte hva jeg røykte og om jeg ikke hadde noe som var bedre. - Nei, dessverre, jeg hadde ikke det. Da

tok hun opp en pakke sigaretter og ga meg tre stykker. Det var vel for å kunne holde ut ved å få en mere behagelig duft i kupeen. Jeg hadde ikke sett denne velgjøreren tidligere og heller ikke siden.

På Drammen st., traff jeg to gutter fra Trondheim. De hadde kommet med et tidligere tog og gikk og ventet på tog til Holmestrand. Nå var det helt mørkt, men da vi nå var tre stykker gikk det bedre, de var like ukjente, de som jeg.

Omsider gikk det et tog. Ukjente som vi var, måtte vi spørre oss frem, og de fleste var mere eller mindre uvillige til å orientere oss om veien. Vi fant allikevel den bratte kleiva fra stasjonen opp til leiren. Her ble vi mottatt av offiserer fra et tysk politikompani. Det var greie karer. Vi fikk anvist et rom hvor det lå noen fra før, slik at vi var en ti - tolv stykker. Midt på golvet sto et langbord. Rundt veggene var det over- og underkøyer pluss et skap og en taburett til hver.

Vi ble vekket klokken seks om morgenen og en ble sendt bort for å hente en kanne kaffeerstatning. Vi måtte naturligvis ta på oss de klærne vi var blitt tildelt. Alt jeg hadde fått, var for lite. Omsider fikk jeg byttet, slik at de passet noenlunde, men støvlene tok det lenger tid med, og jeg hadde mye vondt i beina før jeg fikk noen som passet.

Nå startet en tid som en fra tidligere ikke hadde noen erfaring om og heller ikke hadde noen anelse om når den skulle ende. En tid med mangeartede opplevelser.

Det ble oppstilling for eksersis, morgen, middag og kveld og oppstilling til middag for å marsjere til spisesalen. Vi fikk to til tre poteter med skallet på, en liten kjøttbit og en agurk eller tysk sauerkraut. Syntes den smakte forferdelig den første tiden, men etter hvert ble den godtatt, og omsider syntes vi til og med den smakte ypperlig til middagsretten. Til dette er også å si at sulten er den beste kokk.

En overdådighet med gastronomiske opplevelser, skulle det vise seg aldri å bli i denne tiden. Vi fikk sjelden eller aldri noe påfyll, rasjonene var nøye tilmålt.

På kvelden hentet tre mann fra hvert rum brød og pålegg, samt det som ble benevnt som kaffe. Alt måtte deles ut på rummet til hver enkelt, et tredjedels brød, en liten smørklatt, en liten pølsebit eller marmelade. Denne rasjonen gjaldt for kvelden og neste morgen.

I den første tiden besto utdannelsen av fotekseris, samt å lære og hilse. All kommando foregikk på tysk, så i denne tiden ble det benyttet en "Hilfsausbilder" som tolk.

Vi fikk noen permisjoner, slik at vi kunne gå ned på kinoen i byen, men vel pga. forandring i levemåten, var en både sulten og trøtt, slik at en for det meste slappet av i kasernen, eller at en kunne sovne på kinoen, om en tok den turen.

Det kom stadig nye legionærer til leiren, karer fra alle landets kanter, fra alle samfunnslag, eldre og yngre. Alderen var fra atten år og til førtifem, jeg var 26. I løpet av få dager var vi blitt et kompanis størrelse, og vi ble nå trenet til å marsjere i samlet tropp.

Etter ca. en måned, fikk vi plutselig en dag beskjed om klargjøring til reise. Alle private klær og eiendeler var allerede sendt hjem. Vi fikk utdelt kapper og ryggsekker til effektene våre. Målet var i første omgang Akershus Festning, for der lå båten vi skulle transporteres med. Vi var der hele dagen, men om kvelden måtte vi reise tilbake til leiren, pga. noe som skyldtes problemer med klargjøringen av skipet.

Sydover med "Lapland"

To dager senere var vi atter i Oslo. Nå ble vi samlet i ridehuset bak slottet og måtte vente der til båten var klar.

På ettermiddagen marsjerte vi til festningen, vi var nå ca. 180 mann. Utenfor portene var det møtt frem en mengde skuelystne og pårørende som skulle ta farvel med sine. Det var mange scener og mye gråt. Jeg hadde ingen

pårørende tilstede, så jeg kunne betrakte det hele mere på avstand uten noen affekter. Men så var tiden inne til å marsjere i rekke ombord i "Lappland". Vi ble anbragt i lasterummet på halm.

I kveldingen gikk vi fra Oslo, og etter en stund ankeret vi opp utenfor Horten. Derfra skulle vi senere på natten gå i konvoi. Samlet ble vi seks eller syv båter, deriblant troppetransportskipet "Gotha" pluss to mine-minesveipere. Det var pent vær og stille, og vi merket ikke noe til verken ubåter eller fly. Men da vi nærmet oss Danmark, stanset hele konvoien opp, og straks etter hørte vi et fryktelig smell, båten ristet så vi hoppet høyt på briskene, og vi entret dekket så fort som mulig. Vi trodde vi hadde gått på en mine, men det viste seg å være en av minesveiperne som hadde sprengt en mine forut for oss. Gjennom Øresund gikk vi i sikk-sakk med spesielt sakte fart. Det var flere sunkne båter å se, skorsteiner og master stakk opp av vannet.

I Stettin

Tidlig neste morgen begynte vi på innseilingen til Stettin. Vi gikk her inn i kanalen ved Swinemünde, videre inn i den store innsjøen, Stettiner Haff. Her ble det benyttet sakte fart, pga. trang innseiling og mye trafikk. Vi møtte flere ubåter for utgående.

Staker var satt opp på to sider av skipsløpet. Landet var lavt og flatt, slik at det så ut som det gikk i ett med vannflata. Husker det var veldig surt denne morgenen, det blåste litt fra nord, og snedde.

Vi seilte inn i Oder's øvre løp og kunne gå i land i Stettin utover formiddagen og marsjerte fra kaia og opp i byen. Det var spennende å komme til et fremmed land. Vi måtte vente i mange timer innen offiserene fikk skaffet oss brakkerum for overnatting. For første gang fikk vi se krigsfanger og folk med gul stjerne på ryggen i slavearbeid. Lite visste jeg den gang, at jeg selv skulle lide samme skjebne.

Omsider fikk vi et overnattingssted, en brakke hvor vi kunne få vasket og ordnet oss. Like i nærheten fant vi en kantine hvor vi kunne få kjøpt øl. Jeg lånte noen pfennig til en halvliter "dunkel Bier", som jeg fikk en annen til å kjøpe for meg. Det var den første halvliteren. Det ble flere i løpet av årene som kom, men da greide jeg handelen på egen hånd.

Neste morgen var det oppbrudd igjen. Det hadde vært deilig med en koke på fastlandet igjen, for sjøgangen hang igjen litt enda. -

Med toget mot syd

Oppstilling og telling, for å se om vi var der alle. Denne tellinga hadde vi senere ved hver oppstilling, slik at det ble en vane for ettertiden. Vi marsjerte til jernbanestasjonen, og der måtte hele kompaniet stå på perrongen i samfulle fire timer, ingen fikk gå noen steder, for det ble sagt, at toget kunne komme når som helst. En ble støl og stiv, for vi fikk heller ikke sette oss ned for å hvile.

Omsider kom da toget, et persontog - dessverre. Vi hadde håpet på kuvogner, for da kunne en ligge. Det hadde blitt mye mer behagelig når reisen blir lang og tiden trekkes ut med lange opphold på stasjonene.

Reisen tok tre døgn. En gang hver dag fikk vi gå av toget alle sammen for å marsjere til et 'Wehrmachtstelle' hvor det ble servert en porsjon suppe pluss et stykke brød.

Vi hadde ikke mere plass til disposisjon i disse kupevognene enn akkurat personplassen med det harde tresettet. Verst var det om natta, for da skulle vi forsøke å sove litt. Vi fant da på å benytte bandolæret ved å henge det på en krok over hodet og under haka. Hvis vi sovnet, ble vi så hengende i haka, slik at vi unngikk å velte over ende eller falle ned på golvet. Det var et syn å se på de forvridde ansiktene der de hang i bandolærene. På dagen taklet vi det hele bedre, da var det mye å se på gjennom togvinduene, der vi fór tvers over hele landet, gjennom de rikeste industristrøk.

Vi kom faktisk også en tur innom Frankrike før reisen endte ved en liten stasjon med navnet St. Andreas. Den lå igjen innen et lite tettsted som het Sennheim i Ober-Elsass, ved foten av fjellkjeden Vogesene.

I første verdenskrigen var det svære slag her, og vi fikk senere se to store kirkegårder her fra den tid med kanskje henimot 100 000 hvite kors, plassert med en utsøkt symmetri.

Rekruttiden

i Sennheim

Det var godt å få strekke beina ute på bakken igjen. Så var det å marsjere en kilometer til leiren. Denne besto av mange, store bygninger eller kaserner med store arealer åkerland rundt omkring og med store hageanlegg rundt bygningene. Hele anlegget hadde tidligere vært et kloster.

Vi kom dit klokken seks om morgenen, og det var ennå mørkt. Vi ble mottatt av et par offiserer og flere underoffiserer. Når de som hadde fulgt oss fra Norge hadde overlevert oss, overtok de andre. Vi ble delt opp i tre 'Zug' eller tropper med tre 'Gruppen' eller lag i hver tropp. Innkvarteringen i klostret ble i en bygning som ble benevnt med 'erste Nord', 'zweite Stock'. Her

var det tre store saler. Vi ble plasert 60 mann i hver. Køyene var av rør og sto langs veggene i tre etasjer. To langbord sto plasert midt på golvet med en skammel eller taburett til hver. Et kløsskap var beregnet for tre personer, slik at der var det trangt om plassen.

Klokken seks om morgenen kom vakthavende underoffiser og ropte: "Aufstehen!" Da var det å komme seg raskt ut av køya, for om to minutter var han der igjen, og nåde den som da ikke hadde kommet seg opp. Vedkommende kunne ellers bli begunstiget med en femti knebøyninger eller en løpetur rundt bygningen.

Det ble valgt tre kaffejenter for hver tropp. Jeg ble en av dem. Når vakta kom og ropte "Kaffeholen!", var det å gripe de to kaffekannene og komme seg ut til oppstilling for marsjering til kjøkkenet - dit var det flere hundre meter. Vi hadde også ansvaret for at kaffekannene var rene, og der nyttet det ikke å sluntre unna, for da fikk vi svi.

Det ble også valgt noen til henting av mat etter ferdig tjeneste for dagen; brød, smør og pålegg, og det ble som regel båret i et ullteppe. Utdeling ble foretatt. Fremdeles fikk vi ikke mer enn et tredjedels brød. Denne brødsalken skulle rekke til kvelds- og morgenmål så det gjaldt å ikke være for grådig.

Middag spiste vi i en stor spisesal som lå i forbindelse med kjøkkenet. For det meste var det en slags lapskaus, den ble båret inn i store kjeler og satt på bordene. Det rakk til en dyp tallerken til hver. Den var så fryktelig varm, at det nesten var umulig å få spist den opp før vi skulle ut igjen.

Matrasjonene var små og en kan også karakterisere midt dagen som dårlig, i og med at det ikke var fett i den. I dag klager en over at kosten inneholder for meget fett, men under krigen var det en stor mangel - overalt i Tyskland og de besatte områder. Danmark var vel det land som merket minst til snaue rasjoner.

En gang i blant fikk vi et eple som ekstraforpleining. En kantine fantes innom leiren, hvor vi kunne få kjøpt øl og vin. Drikke var det nok av, men mat var ik-

ke å få kjøpt. Vi var aldri helt mette, men det er vel også noe som hører rekruttiden til, at soldaten skal vennnes til nøysomhet. For de som tjenestegjorde i tyske avdelinger, ble denne nøysomheten ikke bare noe som knyttet seg til rekruttiden. En årsak til dette, spesielt de siste krigsårene, var den systematiske bombingene av det tyske riket og transportnettet.

Den første dagen vi var der, måtte alle til legeundersøkelse og til tannlege. Jeg fikk byttet ut noen dårlige jeksler og plombert litt. En ypperlig rehabilitering, når en i noen år hadde forsømt vedlikeholdet i spise-stuen. De innmonterte jeksler fungerte bra i flere år, men fikk de ødelagt på en hard brødtype i Sovjet, like før min hjemreise.

Vi fikk en god del teoretisk undervisning og ganske hard tjeneste ellers. Mye skrik og leven, alt skulle foregå i soldatens raskeste tempo med mye 'marsj-marsj', dvs. løping. Nesten all marsjering i samlet tropp skulle foregå med sang. Alle sanger var på tysk, og i den første tiden forsto vi ikke teksten, de av oss som ikke kunne tysk, og det var naturligvis de aller fleste.

Etter en måneds tid gikk alt så meget bedre. Syngende måtte vi gjøre, for det var bra for pusten, vi kunne marsjere flere timer om dagen og øve oss i sang. Ordren 'Ein Lied!' kom straks, selv om vi ikke skulle gå mere enn et par hundre meter i sluttet tropp.

Noen søndags ettermiddager fikk vi fri. Vi gikk da til Tann eller til Sennheim som var to mindre byer. Steinback var en stor landsby som lå like i nærheten av den sveitsiske grense. På vertshus her kunne vi få kjøpt brennevin eller øl, noe som ikke var så dyrt. Hadde en litt flaks, kunne en kanskje få kjøpt potetsalat med sauerkraut uten rasjoneringsmerker.

På en tur til Sennheim, hvor vi var en tre-fire stykker i følge, møtte vi et likfølge. Det måtte vel ha vært en større personlighet innen det katolske presteskapet. Vognen ble trukket av to hester som var utstyrt med flotte, broderte tepper som rakk nesten ned til marken,

og det skinte i gull, både hos hestene og på vognen. Baketter kom følget som var ledet av en geistlig høyhet med flere prester som bar kors, og de hadde også lange kapper med forgylte broderier. Følget besto vel av et par hundre personer.

En annen gang, da det bare var to av oss, gikk vi til en kirke i nærheten, hvor vi av og til så noen svartkledder nonner. Døren sto åpen og vi gikk inn. Det var to nonner der inne, og da de ble oppmerksomme på oss, gjorde de korsets tegn. Det var da forferdelig, var vi så føle? Var nok det, for deretter tok de hver sin soperkost og begynte å feie mot oss uten å si noe. Vi fikk senere bekreftet at det skulle bety at vi ikke var ønsket. Med dette rituale, ba de oss altså å gå ut.

Ved senere syn av nonner, minnes en uvilkarlig om denne episode.

Det begynte å nærme seg jul. Det snødde på de høye fjellene, og snøgrensen flyttet seg lenger nedover for hver dag. Nede hos oss kom det ingen snø, men noen ganger litt barfrost. Jeg var med opp i Vogesene en dag for å hente ned et stort juletre. En bonde med vogn og to hester skulle transportere det for oss. Vi hadde med en forstmester som skulle vise oss det treet vi skulle ta. Vi kunne ikke ta det første og beste. De var nøye med skogen, det var så rent og ryddig, at en kunne ønsket seg alle skogeiere i Norge hit til beskuelse for hvordan en skog burde se ut.

Treslaget var ikke gran eller furu, men barlind. Halvveis nede i skauen lå det et vertshus, så vi stoppet der for et glass øl. Da vi kom ut igjen lå vogna med hjulene i været. Hestene hadde gått opp i veiskjæringen for å spise, og dermed var det gjort. Vi fikk rettet opp vogna og satte kursen hjemover. Da var hele dagen gått med.

Vi måtte gjøre forskjellige slags arbeider som f.eks. potetskrelling. Tre gutter av oss satt og skrellet en hel dag sammen med fire franske kvinner. De lo av oss og ga oss kjeft fordi vi ikke skrellet godt nok. Nå og da tok de en sang, og det var ganske vakkert.

Så kunne det være kølalemping til kjøkkenet, det var tonnevis og kunne ta flere timer. Jeg hadde blant annet en slik jobb julaften og jobbet til langt på kvelden. Vi fikk ikke gå fra jobben før vi ble hentet. Noe ekstra fikk vi denne kvelden, et stykke stekt fisk med potetsalat, litt øl og dram pluss en pose med småkaker.

Utover i januar ble eksersisen hardere. Det kom stadig nye gutter, hollendere, dansker, belgiere og norske. I forhold til de, var vi nå veteraner.

På den tiden vi var i Sennheim, fikk vi ikke badet mer enn to ganger, men det var strengt påbud om skikkelig vask ellers. Vi fikk f.eks aldri vaske oss på vaskerummet uten at vi hadde bar overkropp.

De to gangene vi fikk et skikkelig bad, reiste vi med tog til Mühlhausen, en by som lå flere mil unna. Der var det etter datiden en ganske stor svømmehall med mange avkledningsrum, dusjer og vaskerum. Vi var så mange at vi måtte gå inn i tre puljer. Dermed ble det venting. Det å vente var noe som en vordende kriger måtte lære seg til, uten å ta til gjenmæle. Hele dagen gikk med til denne badeturen, og vi fikk ikke gå ut i byen i ventetiden.

I dag ligger Mühlhausen i Frankrike. Elsass' s tilhørighet har vekslet flere ganger mellom de to statene.

Før krigen hørte vi mye om befestningene langs grensen, Maginotlinjen og Siegfriedlinjen. Det skulle ikke være mulig å bryte seg gjennom disse forsvarslinjene, men ingen av dem fikk noen større betydning i denne krigen. Jeg fikk se en del av anleggene i begge linjer, de var naturligvis så godt kamuflert, at en utenfra nesten ikke kunne se noen ting.

Mot nordøst

I januar ble vi lastet inn på jernbanevogner som i sin tid i Norge ble betegnet med '40 mann - 8 hester'.

Vi hadde halm på golvet og en liten ovn midt i vognen med et par plankekrakker til å sitte på på hver side av

ovnen. Det var kaldt om natta, så vi byttet på å sitte der for å varme oss. Vi hadde heller ikke ulltepper. Vi foretrakk allikevel denne måte å reise på. Da kunne vi ligge tett ved siden av hverandre med hodet mot veggen, og da sover en godt - om det ikke er for kaldt!

Da vi reiste, var det ennå ikke kommet snø, men det var surt og kaldt. Til lenger østover vi kom, jo kalder ble det, og jo mere vistest at vi reiste i et land i krig. Alle tog og lokomotiv som kom østfra, var malt i kamuflasjefarge, og ofte med sentensen: "Die Räder müssen rollen für den Sieg", malt på skrå på lokomotivenes kullvogn. Vi så en masse ødelagte tog som var dratt inn på store jernbanetomter og møtte flere hospitaltog med sårede fra østfronten. Tog på vei østover med krigsmateriell.

Det var en enorm trafikk på jernbanen, alt som hadde med det militære å gjøre, hadde førsterett. Vi, som rekrutter, måtte ofte vike for mere viktig trafikk og ble ofte rangert frem og tilbake på stasjonene, inn på sidespor, koblet fra og heftet inn på andre tog. Interessant var det for oss å se de store byer og enorme åkerland med landsbyer som vi kjørte gjennom. Store industriområder i byene. I Fulda så vi svære anlegg for produksjon av syntetisk bensin, neste gang jeg reiste der, var alt bombet sønder og sammen.

Merkelig, syntes vi, at driften i landbruket virket så gammeldags. Det ble for det meste benyttet hester til trekraft, men også okser og til dels kuer. Traktorer så vi ikke.

Vi hadde stopp i Posen, etter å ha kommet gjennom Tsjekkoslovakia. Sudetenland og Posenområdet som polakkene ved hjelp av Frankrike, England og Versaillestraktaten, fikk tusket til seg fra Tyskland etter første verdenskrig, og som sammen med den polske korridor (som delte Tyskland), vel er den største årsak til at denne krig startet. Også mange i de allierte land mente den gang at dette ville bli opptakten til en ny krig.

Vi stoppet i Königsberg for mathenting. En enestående vakker by, en kulturperle, Immanuel Kants hjemby. I dag er byen blitt steril og fattig etter kommunistenes

styre i etterkrigstiden - etter at de drepte og jaget ut den tyske befolkningen.

Neste stoppested var Tauroggen i Litauen. På disse stoppestedene, måtte vi benytte anledningen til å vaske og barbere oss så snart toget stoppet på morgenen. Ut-en skjorte sprang vi ut i snøværet for å finne vann. Of-te fikk vi det fra pumpene som fylte vann på damploko-motivene. Det kunne bli trangt om plassen mange ganger.

I Tauroggen var det bad og avlusningsanstalt med for-pleiningscenter. Vi fikk brød og noe forskjellig slags pølse som skulle rekke til vi kom frem, jeg husker at noe av pølsene var mindre gode, slik at vi måtte kaste dem.

På denne jernbanestasjonen så vi noen jødejenter som drev med snømaking, men det var forbudt for oss å snakke med dem. De hadde lange, svarte kåper med en gul stj-erne på ryggen og et lyst hodetørklæ.

Jo lenger øst vi kom i Polen og de baltiske stater, til mere fattigslig syntes disse områder.

Her i Litauen kjørte vi gjennom lange skogstrekninger og øde landområder, avbrutt av enslige bondegårder med umalte hus med halmtak. Veiene var smale og dårlige. Stort bedre ble det heller ikke da vi kom inn i Lettla-nd, grått, ensformig - og kaldt.

Stemningen begynte å bli litt amper på toget etter hvert, en del høylydt diskusjon om plassene nærmest ov-nen. Vi hadde for dårlig med klær og for liten trening i å reise.

Det var blitt mørkt på kvelden innen vi var fremme ved vårt bestemmelsessted, en by et stykke syd for Riga som het Mitau (Jelgava). Så var det oppstilling i mørk-et og marsjering to-tre kilometer til vår forlegning som lå litt utenfor byen. Der var det kaldt i brakkene, ingen hadde fyrt opp, det var heller ikke nok køyer. Flere måtte ligge på golvet. Denne natten sov jeg ikke en blund.

Feltutdannelse

Nå skulle våpenutdannelsen starte. Vi fikk nye geværer, nye støvler, stålhjelm, frakk og vanter. Nå var vi vinterkledde. Støvlene var gule, og hadde halvlange skaft, de beste støvler jeg noen gang har hatt for å gå med. Men for å holde på varmen, kunne de ikke konkurrere med de russiske feltstøvler. Vi måtte pusse dem til de ble svarte og blanke. Siden smurte vi de inn med fett.

Denne våren ble en hard periode av utdannelsen, hvor mye av tiden ble nyttet til skyteøvelser på en skytebane som lå ute på en myr. Det snedde ofte, og en kald vind fra nord feide stadig over flatene. Når en hadde tur til å skyte, ble resultatene ofte dårlige, fordi en hadde stivnet i kulden under venting på sin tur.

Ellers ble det mye våpeneksesis og utmarsjer - både natt og dag. Vakttjeneste kunne vi ha. 10-15 mann var vi om denne tjenesten. Vi gikk på ved middagstid og avsluttet samme tid neste dag. Det var 2 timers vakter, hvor 2 mann gikk sammen rundt i leiren, mens to var plassert ved porten.

Det hendte at det ble litt krangel når noen av offiserene kom litt fulle hjem. De trodde de kunne benytte en arrogant opptreden overfor oss, fordi vi var forholdsvis nye rekrutter og menige soldater. Men der tok de feil. Vi kunne true med rapport, noe som da ville komme i rullebladet og være meget uheldig for ettertiden.

Tanken med oss var vel opprinnelig at vi skulle avløse "gamlegutta" ved Leningradsavsnittet. Men allerede i mars ble disse trukket tilbake fra fronten og ble forlagt til en annen kant av denne byen. De hadde jo da og så hatt tjeneste i første linje i over et år. Like før de ble avløst, ble vi benyttet som æreskompani ved en tilstelning for en lettisk avdeling på flere hundre mann som skulle til fronten for å overta etter Legionen.

Nu ble vi også flyttet til noen store kaserner på den kant av byen hvor gamlegutta skulle nyte sin rekreasjon.

De fire kasernene var tre-etasjes murbygninger, og vi ble plasert 60 mann på hver sal. Det var kun en fyrings-ovn i denne store salen, men det var også en riktig diger rusk. De var murt opp av stein og vel en meter i diameter og tre meter høye. "Romakasernene" var navnet på denne forlegningen.

Vi var nede i byen og badet, og et par tre ganger var vi på et sykehus for å få sprøyter mot potensielle epidemier og sykdommer. Noen ganger gjorde dette vondt, en gang gikk det et par dager innen jeg kunne heve armen. De forskjellige typer sprøyter ble ført inn i soldboken.

På søndags ettermiddag kunne de som ønsket ta en tur inn i byen på et norsk soldathjem med norsk betjening. Der kunne vi lese norske aviser og få kjøpt ertesuppe for en billig penge.

I ny enhet

Panzergranadierregiment "Norge"

Våren meldte nå sin ankomst - sterkere for hver dag som gikk. Plutselig en dag i begynnelsen av april, ble vi en morgen, før det ennå var lyst, lastet inn for ny transport. Kursen - tilbake nesten samme vei som vi var kommet. Vi skulle settes opp i en ny enhet.

I Tauroggen ble vi stående en halv dag for avlusing, noe som bestandig ble foretatt med tropper som kom fra øst før de fikk reise inn i Tyskland. Avlusingsanstalten besto av en svær hall med dusjer. Klærne ble hengt inn i avlukkede rum med høy temperatur, hvor det i tillegg ble benyttet en gass, som ble plasert i små firkantede kar rundt omkring på golvet for å få en hundre prosent desinfeksjon.

Så gikk reisen videre sydvestover. Den 4. april satt jeg sammen med noen andre på en åpen vogn og skrelte poteter hele dagen, så vi hadde fin utsikt til alle sid-

er. Når vi stoppet på en stasjon, måtte vi hente vann i all hast, for vi visste aldri hvor lenge oppholdet kunne drøye.

Solen skinte hver dag under transporten, og det ble betydelig varmere etterhvert som vi kom lenger mot syd.

I Polen var bøndene i full gang med våronna på store vidder med flott åkerland. Det ble benyttet hester og okser. Traktorer var ikke å se. Men alt her virket gammeldags og fattig. En såmaskin jeg så i drift, husker jeg spesielt som den største jeg noen gang hadde sett av det slag, den ble trukket av tre hester. Ellers var det mye nytt og fremmedartet for oss å se.

Så, en morgen var vi fremme i en by som het Grafenwöhr. Den lå i utkanten av en kjempestor øvelsesplass, 50 x 50 kilometer. Her fantes alle slags terreng, slik at det var treningsforhold for alle våpengrener til lands. Dermed fantes også soldater fra alle de tyske våpengrener. Offiserer vrimlet det av, og vi kunne ikke gå 10 meter uten at vi måtte hilse, noe vi syntes var en sann plage. Overraskende var at også noen nye rekrutter hilste på meg. Noen av oss hadde nettopp fått en vinkel på høyrearmen som betegnet annen mannskapsgrad.

Det hersket en utsøkt orden i leiren, ryddig og rent overalt. Men så var det også straff for å slenge fra seg noe - om det så bare var en fyrstikk.

Kasernene var oppsatt i gammel bindingsverkstil. Brakker fantes nesten så langt en kunne se. Vi likte oss godt der, fint terreng, god luft, og så var det godt og varmt. Før vi kom inn i kasernene måtte vi avluses på nytt og klippes. Nybarbert måtte en være til hver dag.

En kveld da en kamerat og jeg kom fra kantine og rundt et hushjørne, sto vi plutselig ansikt til ansikt med en rottenführer og en untersharführer. Den ene var Kåre Bergmann fra Torsnes, nå bosatt i Råde. Jeg hadde lett og spurt etter ham da legionen kom til Mitau, men ingen visste noe om ham. Han fortalte at han hadde fått et skudd i ansiktet og hadde ligget lenge på sykehus. Vi måtte ta en tur på kantine for å feire møtet. Den andre het Arve Andersen og var fra Fredrikstad, nå bo-

satt i Moss. Han hadde også vært på sykehus, og de kom begge derfra nå.

Mens vi var der, skulle landets mest dekorerte soldat komme med toget og gå av på en liten stasjon i nærheten. Han hadde så mange og høye utmerkelser, at det var ordnet med mottagelse for ham med en samling offiserer som sto i espalie for ham, da han kom av toget og gikk inn i en bil og kjørte vekk. Han var panserkjører. Husker ikke nå hvor mange fremmede tanks han hadde skutt i stykker.

Vi måtte utføre tjeneste hver eneste dag, enda vårt opphold her var bare midlertidig. Vi skulle videre til en leir som lå i sydvestre delen av dette store område, vel fire mil unna. En morgen med sol og pent vær, med gevær og fullt utstyr, marsjerte vi av gårde. Det var asfaltert vei omtrent hele strekningen. Utover dagen ble det lummert, vi fikk noen små tordenbyger med regn, men mest sol og varme. Ja, det ble ganske hett å marsjere. Temperaturen lå sikkert rundt 30 grader.

Enkelte begynte å halte. Jeg la merke til et par på nærmere 45 år som fikk vanskeligheter, og etterhvert ble enkelte slike plukket opp av lastebiler. En underoffiser som het Hans, bar tre geværer omtrent hele strekningen for gutter som det røynt på for, men han var i fin form hele veien. Vi passerte her i utkanten av feltet (veien gikk muligens utenfor militærfeltet), mange små landsbyer. Der fikk vi fyllt vann på feltflaskene etter at vi hadde tømt de. Vi måtte stadig ta en sang, og da svetter en og tørster ekstra mye. Ellers er det lettere å marsjere når en synger, men noe ekstra energi kreves nok til denne utfoldelse.

I kveldingen kom vi til en liten by ved navn Auerbach som lå ca. to kilometer fra Bernreuth og fire mil fra Nürnberg. Det viste seg at mange hadde fått betydelige blommer på beina, noen nesten skinnflådde, men det jeg merket mest, var at en følte seg stiv og støl. Men når vi hadde fått vasket oss og sovet, så var en i fin form igjen. Det ble mange slike marsjer senere.

Leiren falt i vår smak, brakkene lå fint til i en bakkeskråning vendt mot sydøst. Ovenfor leiren var det svæ-

re jorder som ble benyttet kun til sauebeite på grunn av at det her ble holdt militære øvelser. Jeg snakket med noen smågutter som gjette saueflokkene som hver kunne være på ca. 500 dyr. De passet en slik flokk hver, sammen med en liten hund. I hånden hadde de en lang stav med en krok i den ene enden.

Her oppe på høyden var det en lett og god luft, og vi kunne se milevis i alle retninger. Overalt i området støtte vi på overbygde madonnafigurer. Overbygget var fundamentert på fire peler, mens figuren var plassert i denne nisje. Slike nisjer med jomfru Maria så en også montert i husveggene i landsbyene omkring. Katolikkene syntes å ikke se med noen særlig blide øyne på oss. Selv om Vatikanet i ettertid ikke har fordømt nasjonal-sosialismen i den grad som vestens politikere har gjort.

Under våre treningsmarsjer innover slettene, støtte vi på både bebodde og ubebodde landsbyer. De lå som regel i dalsenkningene, så vi så dem mange ganger ikke før de lå der like framfor oss. De ubebodde ble benyttet til øvelsene. Vi måtte trene i gatekamper og innta hus og forsvare dem.

Auerbach var såvidt stor by at vi gikk rundt der og spankulerte på søndags ettermiddagen. Det kunne bli et glass øl på skjenkestuene, ofte sammen med potetsalat og sauerkraut. For sultne var vi bestandig.

17. mai fikk vi anledning til en festaften. For anledningen ble det tatt ut en "oppsynsman" av de kraftigste karene som skulle se til at alt foregikk i sømmelige former.

I tiden i reservekompaniet, hadde vi hatt en tysk Hauptscharführer som troppsjef i tredje tropp, SMG-troppen. Han var en ufordragelig fyr med et enormt kjeftbruk. I løpet av kvelden hadde den største karen i kompaniet (han brukte støvler nr. 48 og var ca. 2 meter høy), funnet anledning til å irettesette Hauptscharführer Krauss og fikk lagt ham i bakken. Krauss var selv ingen liten person. Ellers gikk tilstelningen fredelig for seg, selv om også karer fra et finsk kompani som nordiske brødre, her mente de burde støtte nordmennene med feiringen.

Dagen derpå var det liten lyst til å sette i gang med øvelser, men det var ingen muligheter til protester. Vi ble straks fra morgenen kjørt ekstra hardt i 25-30° varme, og innen frokost var symptomene svettet ut og forsvunnet.

Innimellom kunne vi få arbeidstjeneste i landsbyene. Det var en velkommen avslapping fra militærtreningen. Bergarten der omkring var en sort løs sandstein, og huskjellerne med buede tak og trappen med, var som regel hogget ut i fjellet. Vi skulle hogge hull i veggene, så de kunne få forbindelse gjennom kjellerne om noe skulle hende.

En dag ut på sommeren, jeg hadde vært nede på kjøkkenet og hentet kaffe, sto det et helt kompani oppstilt mellom brakka og kjøkkenet. Plutselig var det en som ropte navnet mitt. Det viste seg å være kompanisjefen, Torolf Gjølberg fra hjembygda. Han var kommet fra Norge med et helt kompani nye karer. Han hadde vært der sent på kvelden før, men ikke fått anbrakt karene, så de hadde gått tilbake til stasjonen og kommet hit igjen nå på morgenen. Jeg traff Torolf flere ganger senere på sommeren.

Straks over St.Hans ble vi flyttet bort i en større leir. Der lå det flere tusen mann. De første dagene ble vi satt til å grave tilfluktsrom i en liten landsby som het Michelfeld. Vi gravde på et lite jorde like inntil husene. Vi hadde bestandig med en underfører, og når vi gikk hjem om kvelden, stoppet vi gjerne ved et av de mange "Gasthaus" og tok en seidel øl.

Så en dag kom det bestemmelse om at vårt "gamle" Ersatzzkompani skulle oppløses. Vi var nå en godt sammenveiset gjeng og hadde i det lengste håpet å få være sammen. Vi ble nå satt opp på nytt i det såkalte Regiment Norge og fordelt på tre bataljoner og 12 kompanier. Vi var for få nordmenn til å fylle opp denne store enheten, men det ble avhjulpet med at vi fikk tilstrekkelig mange folketyskere fra Romania og noen fra Ungarn.

Jeg fikk et m.g. 42 å bære på. Det var ganske tungt, samtidig som en skulle bære en taske med kikkertsikte,

forskjellig pussetstyr, en asbestlapp for å benytte under skifting av løp. En P 38 pistol hørte med. Geværet ble levert inn. Det var ikke en sentimeter ledig plass på beltet, når en slik hadde ca. 250 skudd. (En "Gort" (et patronbelte) besto av 50 skudd som en kunne lenke sammen.

Det ble 7. kompani, 1. tropp for meg, bare nye gutter, deriblant tyske, norske og noen rumenere fra Siebenburg-en.

Nå var det å starte på nytt med ny kompanisjef og nye underførere, og det ble en hard tid for å få samkjørt den nye enhet.

Hjem, kjære hjem

Permisjon

Først i juli fikk jeg Torolf Gjølberg til å skrive en permisjonssøknad for meg, og den fikk jeg straks innvilget. Ble beordret til å møte hos kompanisjefen på skrivevestua for å motta "Urlaubschein" for 14 dager i Norge. Tiden som gikk med til reise, tur/retur, ble ikke medregnet. Fikk samtidig noen penger jeg hadde til gode. Noe forpleining fikk en med, samt opplyst hvor en skulle henvende seg for å få varm mat og overnatting. Det skjedde for det meste i de såkalte "Frontleitstellungen", hvor en også fikk vasket og barbert seg, samt en seng å sove i.

Avmarsjen skjedde som sagt i første halvdel av juli. Gikk til Auerbach og tok en postbuss som skulle til en by som het Pegnitz. På kvelden før en videre med tog til Nürnberg og kom dit like før midnatt. På toget traff jeg en ung tysk soldat som skulle til Berlin.

"Du får følge meg", sa han, "så skal vi nok finne fram."

Det ble ropt i høytaler at hurtigtog skulle gå til Berlin kl. et minutt over tolv i det og det spur. Vi

hadde bare noen minutter til rådighet, så vi løp under og over spor, ned og opp trapper og rakk akkurat inn på toget til de dro i vei. Det var nok en fordel med en kjent mann som los.

Nå kunne vi slappe av i mange timer. Toget stoppet ved et par tre større byer, hvor det sto Røde Kors-søstre klar med varm suppe. Vi sendte bare kokekaret ut gjennom vinduet og fikk det fylt tilbake. Vi passerte Leipzig, et jernbaneknutepunkt med ca. 100 spor ved siden av hverandre.

Etter 12 timer stoppet vi på Anhalter Bahnhof i Berlin Syd. Jeg skulle melde meg ved et kontor ved Potsdamer Platz for å få videre beskjed. I Keiserallè gikk det noe tregt unna. Vi var mange i samme ærend, og jeg fikk besked om å komme igjen neste dag. Nå var vi flere, så vi tok trikk og T-bane til overnattingsstedet. En kveld, to dager forsinket, reiste vi ut fra Lehrter Bahnhof med kurs for Hamburg.

Det var varmt og pent på kvelden, men når vi var kommet omtrent halvveis, ikke langt fra Wilhelmsburg, det var et flatt landsskap, slik at vi hadde oversikt fremover mot horisonten, kom vi inn i et forferdelig regnvær med torden. Lynene så ut som store løvtrær med roten opp og en masse grener ut til sidene.

Fra Hamburg fortsatte vi til Altona Bahnhof, like utenfor byen, og stoppet der midt på natten. Toget skulle ikke gå videre før halv sju på morgenen. Vi fikk en køye hver i en forlegning. Vakta skulle vekke oss kl. 6, idet denne forlegningen lå like ved stasjonen.

Klokken halv sju bar det videre til Flensburg. Der traff jeg igjen noen av mine kamerater som også skulle hjem på perm. Her var oppsamlingssted for soldater som skulle til Danmark og Norge eller returnere derfra, alt fra forskjellige våpengrener, offiserer som menige. Vi ventet på båt som skulle gå fra Arhus til Oslo, og det ble venting i to dager. I denne tiden måtte vi til legeundersøkelse og forskjellige kontroller.

Så en morgen bar det i veg med godstog, denne gang over Padborg til Arhus. Det gikk sakte nordover gjennom Åkerland og brenntorvmyrer. Somme tider stoppet vi midt

ute på landet, og andre ganger hadde vi ikke større tempo enn at vi kunne snakke med folk som arbeidet på jordene og myrer langs linjen. Været var slik at vi kunne ha dørene åpne hele strekningen.

Vi kom til Arhus på ettermiddagen og ble innkvartert i en leir som lå et lite stykke på oversiden av stasjonen, ved en liten park, et riktig vakkert sted.

Her hadde de ingen matvarerasjon. Vi fikk vekslet til oss ti danske kroner, slik at en kunne kjøpe noen delikatesser, bløtkaker m.m. Hadde ikke smakt melk på måneder.

I forlegningen måtte vi være innen klokken ti. Neste morgen var det avmarsjering til kaien. Det var et godt stykke, nesten gjennom hele byen. På kaia kjøpte jeg en røkt makrell for de siste ørene i danskepenger.

Skipet var et "Kraft durch Freude"-skip som het "Monte Rosa", ca. 20 000 brt. reg.tonn. Det hadde før krigen vært benyttet som cruiseskip i syden, og var nå innredet til troppetransportskip. Vi brukte 28 timer til Oslo, gikk inn Oslofjorden en varm og fin lørdags ettermiddag. Det var folk langs hele fjorden, og ute på fjorden vinket de til oss da vi passerte. Utrolig mange som vinket. Det måtte vel være at de var i riktig godlune denne fine dagen. Forøvrig hadde ikke folk vanligvis flest noen sånn ekstrem antiholdning til tyskerne.

Vi gikk i land ved Akershus festning og måtte marsjere til Stortingsgt. 30, men kontoret var naturligvis stengt nå på lørdagskvelden. "Kom igjen mandag morgen kl. 7", sto det på en plakat. Vi havnet på Majorstuen skole og fikk ligge der til mandag.

Riktig. Mandag fikk vi ordnet papirene og fikk ut noen penger fra en bankkonto og permisjonsseddelen stemplet for ti dagers permisjon. Anders Holme og jeg reiste i følge til Fredrikstad med tog. Buss gikk ikke derfra, drosje var ikke å oppdrive, men å traske halvannen mil var for oss bare en mosjonstur.

Hjemme ble de ikke lite overrasket da jeg plutselig sto der, for ingen visste at jeg var blitt begunstiget med perm.

Jeg tok det nå med ro og slappet riktig godt av med

fisketurer og besøk. Bestefar fikk to pakker tobakk, og det var kjærkomment.

Truet på livet

En kveld fikk jeg en liten overraskelse hvor en ble minnet om, at her var det ikke alle som satte pris på den innsatsen en hadde valgt å ta for folk og land.

Jeg hadde vært oppe i bygda en tur og var på vei hjem ved 12 tiden på natta. Midt på Ødegårdsløkkene ble jeg stoppet av to brødre, Albert og Johan Eriksen. Jeg hadde alltid betraktet de som skumle karer som en ikke riktig visste hvor en hadde. Der det var noe å drikke ble det bestandig slagsmål når de var der. Men nu tror jeg at de var edrue.

Jeg gikk av sykkelens slik at den sto mellom oss. Den eldste sa at de hadde bestemt seg for å likvidere meg. Jeg spurte hvorfor. De sa de likte ikke at jeg var i den uniformen. Jeg mente det var min sak.

"Vil dere drepe meg så bare sett i gang, det blir verst for dere selv og naboene rundt omkring her, for blir jeg vekk, blir hele distriktet gjennomført".

Husker ikke alt som ble sagt, men den yngste trakk seg etter en stund, og de diskuterte med hverandre. Vi ble enige om at jeg skulle få leve en stund til. De var tyve år eldre enn meg. Den ene lever enda. Den eldste fikk lønn for at han hele sitt liv hadde vært brutal og kranglete, han fikk en voldsom død ved en bilulykke.

Jeg snakket med begge to da jeg kom hjem i 1948, fem år etter, men episoden på Ødegårdsløkkene ble ikke nevnt og heller ikke ved senere anledninger.

Retur fra perm

De ti dagene gikk unna som en røyk. Jeg meldte meg atter i Oslo, men nå var det ingen båt klar for oss, så det var bare å nyte ventetiden. Fikk imidlertid ikke

reise hjem igjen, for en måtte melde seg på kontoret hver dag. Vi fikk opphold på soldathjemmet på Riis ved Holmenkollbanen. På søndag tok jeg toget til Sarpsborg for å treffe kjente. På tilbaketuren ble en dysset i søvn av togets monotone dunk-dunk og våknet ikke før vaskekonene kom og vekket meg. Hele byen var mørklagt, men jeg fant da fram til Holmenkollbanen og fikk siste trikk. Hjemmet var imidlertid stengt, så en måtte rusle rundt til morgenen. Det ble enda noen dager å vente, og en måtte underholde seg med en tur på "Löwenbrau" hver kveld. Før servering måtte vi der betale 25 kroner i pant for bestikket.

Det ble også ganske anstrengende med disse kveldsturene til byen, og jeg var gla da avreisen kom. Vi fikk "Monte Rosa" denne gang også, men det ble regn og tåke nedover og vi brukte mye lenger tid enn vanlig for denne båten.

Jeg benyttet anledningen til å sove. Hadde kommet litt i underskudd med søvnen pga. Löwenbrau-besøkene.

På kaia i Arhus sto et godstog og ventet, så vi gikk ombord i det med en gang, da det var satt opp for soldater fra Norge. Noen skulle hjem på perm, andre igjen hadde vært på perm. Toget ble stappfullt, jeg fikk til slutt en liten plass midt på golvet, der satt jeg på gassmaskebeholderen hele natten. En fikk så vondt i bakken og var så støl, så en ikke kunne verken gå eller stå.

Men det ble bedre da en kom til Tyskland, for da gikk en del av. Vi gikk ikke av før Berlin etter 24 timer uten mat og søvn. Tre av oss leide et hotellrum for natten. Før vi la oss hadde vi kjøpt pannekake med stikkelsbærmarmelade.

Neste dag bar det videre fra Anhalter Bahnhof til Nürnberg, men denne gangen tok vi en annen rute som gikk lenger øst, over en by som het Hof. Det var et vakert og mere kupert landsskap. Innhøstningsarbeidet hadde startet. Her dyrket de mye humle som jo er et ledd i ølproduksjonen. I skråningene var det satt opp sprinkelverk som lignet på de nord-norske fiskehjeller. Humlen er en klatreplante og blir meget lang. Det er kun blomsten som benyttes.

Vi kom til Nürnberg en søndags morgen. Noen dager tidligere hadde det vært bombeangrep, og en del av stasjonsbygningen var ødelagt. Provisoriske plankebruer var enkelte steder lagt opp i vinduskarmene for å komme inn. Der som inngangen hadde vært, lå store hauger med skrot.

Jeg fikk ganske snart et tog som skulle til Auerbach. Det var et lokaltog som ga seg god tid med stopp på alle stasjoner. På toget så jeg to Jeløyjenter som fulgte guttene sine helt ned. Jeg har siden truffet dem i Moss.

På ettermiddagen var vi fremme. Mine rumkamerater var akkurat kommet tilbake fra innhøstningsarbeide. De hadde en ukes tid vært rundt i Bayern på gårdene. Noen hadde hatt det veldig bra, og andre var forbannet på både bonden og kjerringa, mye og hardt arbeid, lite og dårlig mat.

Guttene hadde lært en del nytt mens jeg hadde vært borte, og det ble en del kjeft å få den første tiden, fordi jeg var kommet på etterskudd.

Til nye steder

Sist i august ble vi igjen innlastet for nytt oppholdssted. Vi ble snart klar over at det bar til Kroatia.

Det ble protestert overfor ledelsen, vi ville til Finland, men det ble sagt at dette skulle bare være en kort tid og et videre ledd i utdannelsen.

Lenge før vi kom til Alpene, så vi dem som en høy, mørk mur langt i syd. Vi kom omsider til Salzburg, siste by før de østerrikske Alper. Nå gikk vi inn i et vakert landskap. Vi fulgte elva Salza langt opp gjennom dalen. Det var tidvis så trangt, at det bare var plass til jernbanen på den ene siden og en smal vei på den andre.

Et imponerende skue for en østlending å se de høye fjellene med snø på toppene i denne varmen. Av de som ikke var fullt så høye, hadde noen en middelalderborg

med tårn og høye murer. Fjellgeiter ruslet rundt uten anfeltelser i de bratte liene.

Vi fikk god tid til å beskue det vakre landskap, da damplokomotivet ikke orket noen hurtigtogs fart i disse stigningene.

Bondegårdene var små, de dyrket mais, vindruer og frukt, ved siden av at de hadde kuer, sauer og geiter. Alle mannfolk gikk i korte skinnbukser med seler og tyrolerhatt, kvinnfolka med skjørt, bluse og skaut. Alt gårdsarbeid ble utført for hånd.

Vi kom omsider til toppen av passet, og siden ble farten større, toget slingret i vei, det pep og skrek i bremsen. Da vi nå kom på denne siden av fjellene, slo varmen mot oss, omtrent som om døren til en bakerovn ble åpnet, vi rent snappet etter pusten.

Kjente byer som Klagenfurt og Gratz, kjørte vi gjennom. Det ble en kort stopp i grensebyen Maribor. Nå kom vi inn i Jugoslavia. Vi møtte tog som var så fullastet med folk, at noen satt på taket og hang utenpå, hvor de fikk feste. Både folk og klædrakt virket fremmed for oss. De hadde vide bukser, og en vid lang skjorte rakk til midt på låret. Dessuten var de fleste barbent, noen hadde sandaler eller såle med rem over. Alt virket trist og fattigslig.

I Zagreb eller Agram som det også het den gang, fikk vi noen timers opphold for å fylle kull og vann og et ettersyn på toget. Vi tørstet følt, vannet var dårlig. Alle vannledninger lå oppe på bakken. Jeg tenkte at om vi skal ha slik varme her, så ville jeg ikke holde ut.

En kveld stoppet vi i en liten landsby som het Generalski Stol, i nærheten av Costanitsa. Dette var endepunktet. Nå ble vi delt opp til forskjellige forlegninger. Noen ble lagt i byen og i poster rundt omkring. Min tropp ble plasert en kilometer unna, i et stort lager-skur i en skogkant, like ved jernbanelinjen. Vi ble fordelt på forskjellige poster med utkikk sydover dalen og over jernbanen.

Det første vi så da vi hadde gått av toget var to kvinner i svarte kjoler som gikk bort til et lite hus i nærheten som bare hadde tre vegger og en madonnafigur

plasert på den ene veggen. De bad til denne figuren og returnerte igjen forbi oss, barbente.

Den første natta ble jeg så full av lopper som bet no innmari, at jeg trodde jeg skulle sette til i løpet av natten. Firfirsler trivdes også her, noen var opptil 15 - 20 centimeter lange. De var så raske at det var umulig å fange dem, samtidig så nysgjerrige, at de var der hele tiden.

Etter noen dager ble vi flyttet inn i byen. Først skulle vi ligge i et telt på et jorde på andre siden av Sava. Dette jordet lå i Serbia, like inntil to store haver. En får tilstå at en ikke kunne dy seg når en fikk se de høstmodne frukttrærne med prima plommer, slik at vi fikk noen fryktelig sinte serbiske kjerringer etter oss. Det eneste jeg forsto, var at de skulle melde oss til kompanisjefen, og det gjorde de. Det ble forhør, men ingen hadde tatt noe.

Nå fikk vi et forferdelig regnvær, og vi holdt på å flytte bort. Alt vi hadde ble gjennomvått, så vi fikk flytte inn i en bygning i byen.

Maten var veldig dårlig nå, brød og pølse var muggent, mavesyke hadde jeg hele tiden her nede.

De svarte nettene var ikke videre hyggelige, det var ikke lys noen steder, og det var ingen spesiell frontlinje. Det var partisanene vi var ute etter, og de kunne være overalt og ingensteds. Plutselig kunne de sprengte en bro eller jernbanelinje, et tog eller sette inn et angrep mot en stilling, så her og så der, og så forsvant de igjen, inn i de tette skogområdene.

En dag kom det en kolonne med lastebiler, fulle med utstyr. Denne kolonne var et kompani (Gelbfuss het sjefen) som skulle til nord-Afrika, så de hadde langt igjen.

Vårt kompani skulle følge med til Boss Novi som følge beskyttelse. Samtidig skulle også vi flytte. Jeg satt på toppen av en lastebil med maskingeværet skuddklart hele veien, men det hendte ingen ting på den flere mil lange strekningen.

Boss Novi var en liten by som lå på en halvøy mellom elvene Sava på den ene siden og Una på den andre siden. Elvene løp sammen straks utenfor byen.

Vi ble tildelt stillinger ved elven Una med front vestover og nordover, ved siden av to gårder og noen hus. En smal kjørevei gikk forbi oss, mot byen. Det var grind i sperringen, den måtte vi åpne og lukke for de passerende, samt at vi måtte kontrollere deres legitimasjoner.

De passerende var for det meste bondejenter som kom med varer som skulle leveres eller selges i byen. De kunne ha en stor kurv med frukt på hodet, et spann i den ene hånden og en kurv til i den andre. De hadde tatt preg av denne sin spesielle måte å transportere varer på og var spesielt rake i ryggen og ledige når de gikk - for det meste barbeinte. Ofte fikk vi frukt av dem. De var hyggelige mot oss, uten at vi fikk følelsen av at de var redde. Det var dog et handikap at vi ikke forsto språket. Samtalene ble kun med noen enstavelsesord som vi fanget opp etter hvert.

Jeg hadde bunker 20 meter fra elven Una. Det gikk stor fisk der, men det var også mye rotter i området. Om natta kom de inn til oss for å finne noe å ete. De kom inn oppe under taket, for dette lå jevnt med terrenget utenfor. De pep og skrek og virket som de var sinte fordi de ikke fant mat. Jeg lå på køya og skjøt mange av dem med pistolen. Brødet la vi i stålhelmen som vi hengte opp under taket.

Vi måtte ligge fullt påkledd med støvler og våpnene ved siden. Det eneste vi fikk lov til, var å løsne beltet. Oppgaven var å være klar for utrykking til alle døgnets tider.

Det var rikelig med lus og lopper. Det ble lusesår på beina som siden aldri har forsvunnet.

På andre siden av byen lå en brakkeleir, der var kjøkkenet, skrivestuen, bad og sykestue med doktor, samt kompanisjef.

Jeg havnet på sykestuen i 14 dager pga. blodforgiftning etter at jeg hadde tråkket på en rusten spiker. Se nere måtte jeg også trekke en fingernegl. Smertene etter dette fulgte meg i minst et halvt år.

Det var veldig varmt i denne tiden, men kaldt og mørkt om natta.

Det ble også lite søvn med denne nattevaktordningen. To timer vakt og fire timer søvn. Noe mer enn de fire timer, var det vanskelig å få til.

Etter tur måtte vi gå tvers gjennom byen til kjøkkenet for å hente mat. Som oftest gikk vi da to og to i følge. Vi måtte også gjøre mye arbeide om dagen, hvile fikk vi ikke: I skogen for å hente ved, hogge ved, skrelle poteter.

Ut på høsten kom regntiden med tordenvær og regn, som ofte var de rene skybrudd. En gang tordnet det og regnet i tre døgn, alt sto under vann. Elva steg to meter på en natt, vannet trengte opp i løpegravene og fylte dem, så vi måtte stå på kanten og bunkeren ble halv av vann. Vi flyttet inn i et hus i utkanten av byen.

Der fikk vi jobb med vaktholdet utenfor huset til doktoren og bataljonssjefen. Det var på gaten og bekmørkt om natta. En måtte bruke øra, for vi så jo ingen ting.

Vi fikk inntrykk av at det var kvinnene som gjorde alt arbeidet. Mannfolk var det nesten ikke å se, for de var vel partisaner. Muslimer var det mange av. De hadde en rød hatt på hodet som lignet en blomsterpotte, en såkalt fez. En del kvinnfolk gikk med slør, slik at en bare så øya.

En tid kjøpte jeg melk av en bondejente som gikk til byen hver morgen for å selge. Hun hadde ca. fire liter i spannet, samt hvitost. Det ble slutt på dette, da jeg måtte flytte inn i byen.

Atter mot nordøst

I november begynte ryktene å gå om at vi skulle forflyttes igjen, og sist i måneden ble vi lastet inn i kuvogner igjen. Dagene før ble det kjøpt inn noen kuer og okser, slaktet og lastet inn som proviant for reisen og

de første dagene på et nytt sted. For vakthold hadde vi tre åpne vogner med karmen, en foran, en på midten og en bak.

Gjennom Tyskland fikk vi jo fri fra vaktholdet. Da vi kom nærmere fronten mot Leningrad, hadde vi fullt vakthold, natt som dag, to timer ad gangen.

Det var allerede mye snø og kaldt. Vi kjørte i flere dager gjennom Polen, Litauen, Lettland og Estland. En kveld passerte vi Narva, og alt vaktholdet ble skjerpet. Midt på natten kom vi til en liten stasjon som het Molotov - vi var fremme.

Vi måtte losse toget med en gang, og det måtte foregå kontinuerlig, til toget var tomt. Alt ble lagret ute i snøen, bl.a. flere tusen brød. Vi var sultne og slitne men det var strengt forbudt å ta så mye som en skorpe.

Ut på dagen gikk vi til en fraflyttet landsby, et par km. ute på en åpen slette. Der kom vi til varmt hus og fikk ordnet oss. Ute var det øde, trist og kaldt.

Det måtte ha vært finsk bosetning her en gang, for det var flere badstuer i landsbyen, og disse benyttet vi. Da vi hadde badet, rullet vi oss i snøen. Dette var en fin herdning, og vi følte oss varme i lang tid etter på.

Her lå vi i ti dager. Måtte gå vakt natt og dag. Jeg husker det var månelyst og klart hver natt, men fryktelig kaldt. Vi var nå ikke så langt fra fronten og hørte stadig skyting derfra.

Inn i frontlinjen

Så en kveld ble vi lastet opp på biler, nå skulle vi frem i første linje. Vi var klar over at det nå ble noe mer enn hva vi hadde erfart i Kroatia, hvor vi ikke hadde hatt direkte kontakt med partisanene.

Nå kjørte vi i flott skogsterreng noen kilometer, skytingen kom nærmere. Plutselig stoppet vi i et veikryss.

Vi hoppet av. Pakninger og forskjellige saker ble lempet i en haug på vegkanten. Alt skulle foregå så stille

som mulig. Volosovo het stedet her.

Nå måtte vi marsjere en kilometer eller så over noen åpne jorder frem til noen store stenbygninger, et forhenværende gods som var nedlagt under kollektiviseringen. Derfra ble vi fordelt. Jeg og fem andre kom nærmest skogen.

Dette var midt på natten, og vi overtok stillingene fra Wehrmacht. Det var gutter som var glade, noe vi kunne forstå. Dårlig var det med forsyninger, lite mat og dertil presset fra russerne, natt som dag.

Vi var ikke lenger unna enn at vi kunne høre de snakke og hogge ved. Vi lå på et jorde med en skråning ned mot skogen, så de kunne være nærmere enn tyve meter før vi så dem.

Vi fikk ikke orientert oss før om morgenen da det ble lyst.

Dette var den 10. desember 1943.

Jeg likte ikke terrenget. Ut til høyre var det en senkning som vi ikke hadde oversikt over, den var bevokst med oreskog og strekte seg oppover et stykke bak oss. Andre natten kom det noen russere og angrep oss i ryggen i ly av dette orekrattet. Men de to guttene som sto utenfor og holdt øye med krattet bakenfor, fikk se dem og fikk drevet dem vekk.

Jeg fikk ikke forlate posten da jeg måtte passe maskingeværet som hadde sin plass i bunkeren. Der var det et lite hull i veggen med netting foran, for at det ikke skulle kunne kastes granater inn gjennom åpningen.

Her ble vi i fjorten dager, så ble vi flyttet 200 meter lenger opp. Avsnittet vårt var langt, og med lite mannskap ble det glissent mellom postene. Vi ble lovet mere folk, men det kom ingen. Noen falt av og til. Bare på en speditropp, mistet vi fire mann og en underoffiser.

Vi måtte ligge i et telt som var satt over et granathull fra første verdenskrig. Rundt omkring stod noen løvtrær, og med dem ble vi ganske godt kamouflert.

En ovn hadde vi i teltet, men veden var dårlig, så den bare røk uten å varme noe særlig. Dårlig vær fikk vi også - snø, sludd og regn. Vi ble våte og fikk ikke tørket verken klær eller støvler.

Vi ble lovet en ny oppholdsbunker, det skulle komme noen å grave den ut. I mens fikk vi være hos noen andre.

Julen nærmet seg. Og tilbake kom også de tre underoffiserer som fikk to måneder, for at de stjal og slaktet to griser i Kroatia, og deriblant min plageånd, en som het Stabel og var fra Kristiansund.

Etter to måneder i straffekompani, var de ikke så tøffe lenger. Nå skulle han til Norge på perm, han skulle ta med brev fra oss. Jeg fikk sendt fire korte brev, de siste jeg fikk sendt fra Russland.

Nå begynte en tøff tid. Jeg sto på post opptil 22 timer i døgnet. Vanligvis skulle vi hatt avløsning etter to - tre timers vakt. Utenom vaktholdet måtte de øvrige i troppen også arbeide med snømaking og på den nye bunkeren. Taket skulle ha fire lag med tømmer, lagt i kryss og så en meter med jord på dette igjen, som for det meste var tele.

Mathentingene måtte foregå etter mørkets frembrudd. Kjøkkenet og hovedkvarteret lå en 6-7 hundre meter unna, i en dalsenkning ved siden av en fra-flyttet landsby. Vi fikk et halvt brød og en liter tynn suppe. Dette var hele dagsrasjonen. Vi klaget til kompanisjefen, og han lovet at vi skulle få mere mat, men rasjonen forble den samme. Vi ble derfor totalt utslitte og trette på grunn av mangel på mat og søvn.

Vi forsto nå at det bar galt i vei. En kveld hørte jeg to underoffiserer, Haze og Smalfuss, pratet over en flaske. De nevnte det forlorne kompani, de mente nok at vi var fortapt, for vi var innestengt og omringet i et vanskelig og kupert, sumpig område her ved Volosovo.

Vi mistet mange kjekke gutter, for russerne hadde meget gode skarpskyttere som de plaserte i høye trær et stykke bak linja, og disse var det umulig for oss å få øye på.

De av karene våre som hadde bunkere på det åpne lende var veldig utsatt. De ble det skutt på så snart de viste seg ute i dagslys og flere falt.

Dette forverret stadig mere og mere vårt vakthold. Vi fikk noen nye folketyskere, men de hadde kortere utdanning, og så var de ikke til å lite på.

Vi hadde ofte besøk av Ivan, særlig i styggevær og høytider. Julaften morgen var to av oss bak og hentet mat og julegaver. Det var en flaske brennevin, tran, et såpestykke, bøker og litt sjokolade. Samtidig fikk vi snakket med et par granatkasterlag ute på venstre flanke. De fikk et hardt angrep samme dagen, og flere av dem falt.

En stilling som lå oppe på jordet, 150-200 meter fra oss, fikk 4-5 russere inn i graven. De merket det først etter at russerne hadde kommet helt inn og blandet seg med dem. De syntes med en gang at de var blitt så mange. Dermed kunne de ikke skyte, fordi de var redde for å treffe sine egne. De måtte benytte geværkolber og bajonetter. Men de fikk jaget dem ut, uten at noen av deres egne falt.

Omtrent hver kveld, så vi grønne, røde og hvite lys over fronten. Når det ble skutt opp røde lys, var det fare på ferde. Det som irriterte en mye og gikk nesten på nervene løs, var den evindelige propagandaen som de drev med hver natt. De satte i gang med kraftige høytalere som var så klare, at det hørtes ut som de hang rett over hodet på oss. De snakket på tysk, norsk og russisk.

Det ene øyeblikk lovte de oss gull og grønne skoger, jenter, god mat og gode senger å ligge i. Neste øyeblikk lovte de oss det aller verste, om de fikk tak i oss. Slik holdt de på til morgenen. Noen ganger var det overløpere (ble det sagt) i radioen, som skrøt av hvor godt de hadde fått det. De snakket både norsk og tysk. Jeg tror helst det var fanger som ble truet til å stå der og prate.

Senere fikk jeg høre om noen overløpere som hadde havnet i russiske fangeleire og som fikk de samme forhold som de øvrige fanger, nemlig at det var stor mulighet for at de aldri kom hjem igjen.

Russerne hadde noen små bombefly som de benyttet over stillingene våre. Lyden var som av en kaffekvern og kom aldri før det ble mørkt om kvelden. De fløy bestandig så lavt og i dekning av skogen, bare så vidt over tretoppene.

Vi kunne høre dem, men ikke se dem før de var over

hodet på oss. Jeg var nær ved å bli tatt en natt jeg hadde fått avløsning i stillingen og var på vei til bunkeren. Flyet slapp to bomber i den gangestien jeg gikk. Da de slapp den siste, var jeg så nær inngangen, at jeg fikk kastet meg ned med hodet foran mot døra som ble slått inn - i følge med en masse jord og teleklumper.

Bomben hadde falt mindre enn ti meter fra meg, og det ble et stort krater i telen. Hadde jeg holdt meg oppreist en brøkdeler av et sekund til, ville jeg blitt slått i hjel, men nå gikk det meste av massene over meg som en sky. Det var bare fem kg's bomber de spanderte ved disse operasjoner, men de var leie nok.

Ut i januar fikk vi mye vind og skiftevis sterk kulde og snø. Det ble snømåking og mathenting på frivaktene i stedet for hvile. Det samme tempo, med lite mat og hvile - hadde nå pågått i en og en halv måned.

Den siste søndagen var jeg bakover og pratet litt med et par kamerater som lå i den store stenbygningen. De var sjåførere på beltebiler. Jeg fikk litt brød som de hadde til overs, og det kom godt med. Den ene, Ola Stordal fra Skjeberg traff jeg igjen tre år senere. Han fortalte at han hadde vært med helt til Berlin. Den andre, Meland fra Lier, hørte jeg aldri mere om. Stordal døde for noen år siden.

Presset mot våre stillinger øker

Presset fra russerne øket etter hvert. Om kvelden den 26. januar sto jeg på post for siste gang. Før jeg gikk hadde jeg fått supperasjonen og en brøds kalk. Det ble den siste maten jeg fikk på seks døgn.

Jeg ble hentet bak til de andre, alt måtte foregå raskt og stille.

Guttene hadde pakket det nødvendigste på en stor pulk som vi skulle dra med oss. Våpen og ammunisjon måtte vi bære.

Da vi kom bak til kompanigefektstand, var det fullt

oppbrudd og det rene kaos. Russerne hadde nok skjønt at vi dro, for de forfulgte oss med maskingeværer fra fly.

Kompanibunkeren ble sprengt av oss før vi dro. Mye medisiner og forskjellig, måtte vi bare la bli igjen.

Vi kom da av gårde, men det var mye trafikk av biler, kanoner og annet materiell på den smale veien. Vi fulgte den en kilometer eller så, før vi tok av til høyre oppover noen bratte bakker, opp på en høyde med sumpig skogsterreng.

Første mål var en hytte som lå langt inne på skogen, dit kom vi ved middagstider. Vi hadde da gått i ett siden kvelden og var dyktig slitne. Det ble holdt råd om hva vi nå skulle gjøre. Det ble sendt ut noen speidere, og de hadde sett en russer ut til høyre for oss på marsj vestover, den samme vei som oss.

Vi ventet til bortimot kveld og la fra oss alt unnatt våpnene og det aller nødvendigste, for nå var det om å gjøre å være lette i stegene.

Kompanisjefen tok det eneste par ski vi hadde for å forsøke og komme forbi russerne og få forbindelse med våre egne, og det klarte han.

Da han kom frem, ble han spurt hvor kompaniet var. Han fikk beskjed om å finne det igjen, men det greide han ikke. Hørte siden at han ble satt på utsatte plasser, og at han til slutt falt ved Narva.

I kveldingen fortsatte vi videre. Det var ca. en halv meter snø, men ikke så svært kaldt. Vi gikk for det meste om natta, om dagen holdt vi oss i tette skogsnar.

Tidlig en morgen møtte vi tre russerkvinner med hver sin kurv med noen flate, mørke brød. Guttene tok i fra dem alt, og kvinnene brukte en veldig kjeft og sa at det skulle vi nok få svi for.

Vi skjønnte nu at vi begynte å nærme oss folk igjen. Neste morgen kom vi ut av skogen, og det lå åpne jorder foran oss.

Borte på en høyde lå det en del hus, og vi så det var folk der, deriblant soldater. Vi oppholdt oss i en liten bjerkeskog hele dagen. Det var stor aktivitet oppe ved husene. De visste vel om oss, for kvinnene hadde

sikkert sagt fra.

Om kvelden gikk vi videre, men vi måtte krysse en vei som gikk opp til husene. Vi sendte frem tre mann for å se om det var vakthold på veien, og det var det. To mann til ble sendt ned. I mellomtiden sto vi og ventet på klarsignalet. Jeg var da så trett at jeg sto og sov. Vi måtte over veien så fort som mulig og så stille som mulig. Skulle vi snakke, måtte vi hviske.

Siden fikk jeg høre at det hadde vært to vakter på veien, og de ble stille og rolig tatt med kniv.

Vi gikk enda en hel natt, og så holdt vi ro på dagen for nå nærmet vi oss fronten igjen. Vi hørte skyting foran og på sidene på oss. De russiske mg'ene skilte seg lett ut ved at de var langsommere enn de tyske.

Vi mente vi var i nærheten av en sterkt trafikkert vei, og ut på kvelden kom vi til denne. Det ble holdt råd om hva vi skulle gjøre. Et forslag var å forsøke å kapre to militære kjøretøyer, men trafikken var så tett, at det lot seg ikke gjøre.

Derfor måtte vi vente på en anledning med en åpen luke i trafikken. Omsider lyktes det. Vi kom inn i skogen på den andre siden. Meningen var å gå parallellt med veien inne i skogen. Men så støtte vi på en stor bekk, og den hadde bratte skjæringer på begge sider.

Vi fulgte bekken og gikk etter hverandre på rekke. Om spissen ble angrepet kunne da de bakenfor ha sjanse til å komme unna. I dette tilfelle gikk jeg blant de fremste. Bekken gjorde en stor sving til høyre, og plutselig hadde vi et jorde framfor oss.

Det var stjerneklart og stille, og ikke så kaldt. Vi gjorde holdt i den lille skogluggen. Det var ingen tegn til bebyggelse eller folk. Det viste seg imidlertid senere at det lå en landsby i skyggen av skogen.

Plutselig begynte to hunder å gjø og kom springende mot oss. Det var to schäferere. Jeg fant det var viktig å få tatt dem først, om vi skulle ha noen sjanse. Begge gjorde et rundkast i luften og ble liggende. Straks et-

ter dem kom 7-8 soldater på linje som skjøt hva de kunne med maskinpistoler fra hoftene. Det ble en kraftig duell. De bakerste av oss fikk snudd, det viste seg senere, at det var ca. tyve mann av seksti som slapp unna og etter hvert kom seg bakover. Vi skjøt så lenge vi hadde ammunisjon til mg.'en.

"Nå får vi stikke av", sa jeg til annen og tredjeskytterne, men de svarte ikke. Da jeg skulle se på dem, lå de der, blodete og stille. Noen andre skrek og ropte på mamma, og at vi skulle hjelpe dem, for de hadde fått mageskudd.

Begge underførerne våre, Haze og Smalfuss, satt ved hvert sitt tre. De sa begge til meg:

"Forsøk å berge deg selv. Vi har begge fått mageskudd og er snart ferdige, det er ingen redning for oss nå. Du skal ha takk for alt og lykke til videre!" De var to praktkarer fra Østerrike. Jeg vil alltid minnes dem.

Jeg tok i fra hverandre maskingeværet og kastet delene i bekken, og så løp jeg ut av skogen og nedover jordene som skrådde unna. De skjøt etter meg flere ganger, og jeg kastet meg omsider ned. Da holdt de opp. Jeg sprang videre - de startet skytingen igjen - men nå gikk kulene over meg, for jeg var kommet helt ned i kanten på jordene, til bekken. Jeg hadde intet valg, og hoppet til det jeg kunne, men kom ikke helt opp den bratte kanten på den andre siden og gled ned i bekken, gjennom isen og sto så i vann til livet.

Jeg fikk krabbet meg opp og fortsatte opp gjennom skogen.

Nå fulgte jeg noen spor videre oppover i håp om å treffe noen av guttene som hadde gått her. Til slutt merket jeg at jeg hadde gått rundt.

Jeg fant en liten lurvegran, som jeg krøp innunder. Tenkte først å benytte en handgranat for å gjøre slutt på det hele. Ble en tatt, så ble en skutt allikevel. Men jeg tok sjansen på å beholde livet.

I krigsfangenskap

Jeg måtte ha sovnet med det samme og visste ikke hvor lenge.

Det var lyst da jeg våknet av russiske stemmer som ropte og skrek. De hadde oppdaget meg. Det sto syv soldater et stykke unna og med maskinpistolene rettet mot meg, og de ropte:

"Ruki veshj - davai - davai!"

Jeg gikk frem med hendene løftet over hodet, og en kom frem og tok fra meg alt jeg hadde.

Det var 2. februar 1944.

Den eldste av dem førte meg til leiren, de andre fortsatte på sporet etter de andre. De fikk omringet dem og drepte nesten alle sammen.

Jeg var så stiv og frossen, at jeg nesten ikke kunne gå. Dertil hadde jeg frost i øynene og kunne nesten ikke se. Jeg stolpret av gårde. Soldaten brukte kjeft og dyttet meg i ryggen med maskinpistolens mens han ropte:

"Davai! Davai!"

Denne gangen kom jeg over bekken uten å gå gjennom isen. Vi gikk oppover jordene mot en landsby som lå i skogkanten. Den hadde vi ikke sett om kvelden, for den lå i skyggen og var mørklagt.

Jeg så mange av mine kamerater ligge på snøen, blodige, rimete og stivfrosne. Vi mistet mellom 25 og 30 mann den natta og morgenen. Det var ikke mer enn 8 - 10 mann som ble tatt til fange. To av dem traff jeg igjen to år senere, på vei hjem.

Det var mye soldater i landsbyen og området der som het Martynovo. Jeg kom inn i et hus. Der var noen av guttene, og et par kom inn senere på dagen. Det var godt og varmt der, så jeg fikk av meg støvler og klær og fikk tørket dem. - Men jeg hadde frosset for mye. Beina hovnet veldig opp, så jeg fikk ikke på meg støvlene igjen.

Ut på dagen fikk jeg en skive rå kålrot. Det var det

første jeg spiste etter seks døgn. Om kvelden fikk vi en kokt potet.

Nå sov jeg hele natten. Hadde ikke sovet i hus på over to måneder. Jeg fikk en gammel genser som jeg rev i stykker og surret rundt beina.

Neste morgen var det oppstilling og marsj videre bakover. Vi gikk tre dager. Om nettene sov vi i utløer. Der kunne det finnes litt høy som vi fikk benytte til underlag. Til mat fikk vi aldri mer enn to kokte poteter hver kveld.

De fillene jeg hadde på beina, slet jeg ut, slik at jeg til slutt gikk barbeint. Fikk store blemmer på føttene som etter hvert sprakk til åpne sår.

Vi møtte tusenvis av soldater som var klare til å gå vestover. Hele kompanier med kvinnfolk. Det var hester, biler, tanks og kanoner, veiene var fulle overalt.

Vi var jo omringet av 80 000 mann. Den tredje kvelden ble vi lempet opp på en lastebil og kjørt i flere timer bakover. Vi kjørte gjennom noen små byer. Mye var ruinert med brente hus.

Ut på morgensiden ble det stopp ved et hus hvor det var lege. Der ble vi plukket ut, vi som trengte legebehandling og ble kjørt til en leir i nærheten av Oranienbaum. De andre vet jeg ikke hvor havnet.

På morgenen ble vi vist inn i en brakke, jeg antok det var en sykestue, ganske spartansk. De så liksom ikke oss, de drev på med sitt.

Det var noen soldater der og noen kvinnfolk i full uniform, de var vel sykesøstre. Da vi kom inn satt en av dem på fanget til en soldat og gliste og røkte. Han hadde handa helt opp i skrittet på henne, men hun bare gliste og lo, de brydde seg ikke om oss.

Da jeg tok av meg strømpene, så jeg et syn jeg aldri glemmer. Det fulgte med tre negler på hvert ben, de andre var også løse. Det var en sterk forfrysning. Tærne var bare materie. Hendene var også sterkt forfrosset. Jeg fikk forbindinger på begge føttene.

Siden ble vi ført til et lite brakkerum med noen dob-

beltkøyer. Køyene var uten madrass og klær. Vi måtte ligge to i hver. Det betydde ingen ting, vi var ikke så godt vant fra før.

Det verste var at vi alle var så fryktelig lusete. Vi var der en tre-fire dager og gjorde ikke annet i den tiden enn å plukke og knekke lus.

Klærne var så fulle av luseegg, at det skinte blankt av dem.

Så en dag ble jeg flyttet til et lasarett eller sykehus i Leningrad. Hvordan jeg kom dit, enten det var med tog eller bil, kan jeg ikke huske. Der var det flere hundre pasienter. Jeg fikk plass i annen etasje. Her var det en lang korridor med kontorer på begge sider og en stor sal i hver ende med plass til 120 senger.

Jeg fikk plass på en sykebåre som sto på to bukker i den ene enden av korridoren.

Det var omtrent bare kvinnelige leger, og de var meget flinke.

Da jeg hadde vært der et par dager, tittet jeg inn gjennom døren til den ene salen. Der var det en borte i en seng som ropte navnet mitt. Det var en Oslogutt som het Løveid, som vi hadde mistet fra en spedtropp like før jul. Han fikk skutt av lårbeinet, ble tatt til fange og fløyet til Leningrad. Han lå nå med gibset bein.

Etter noen dager fikk også jeg en seng på salen med rent tøy og rent på meg selv. Mat to ganger på dagen, ca. 300 gram brød på morgenen og en halv liter suppe senere på dagen.

Jeg hadde fin utsikt over byen fra vinduet. Toetasjes trikker som gikk fra den ene bydel til den andre så jeg passere over en av de mange bruene over Neva. Folk så ut til å være varmt kledd, men mat var det lite av.

På denne sykesalen var det mye fælt å se. Skuddskader og frostskafer. Mange fikk koldbrand og fikk derfor amputert tær, føtter og ben. Husker spesielt en ung gutt på en 19-20 år, begge beina var blåfrosne opp til knea. En ettermiddag ble han hentet til operasjonsstuen. Da han kom tilbake, hadde de kappet av halve foten og det ene beinet midt på leggen. Han fantaserte fælt om kvelden og utover natten. Da vi våknet om morgenen, så jeg

noe som jeg ikke kunne tro var mulig. Stående på golvet på disse blodige stumpene, hadde han dratt madrassen og klærne ned på golvet og lagt seg der.

Disse frostskadene forårsaket en fryktelig lukt, ren liklukt, for det var jo råttent kjøtt. Så var det aldri ro, det var noen som ynket seg døgnet rundt.

Jeg traff en dansk offiser der som kjente Hans S. Jacobsen. Han fortalte at han hadde vært sammen med Hans S. og ba meg hilse ham når jeg en gang traff ham etter hjemkomst. Hilsenen er overbrakt, for Hans S. ble en av de første jeg traff, da jeg kom hjem.

De første dager i mars ble det satt opp en togtransport som skulle østover i Russland, vi skulle vekk, for det kom stadig nye som trengte behandling.

Jeg fikk tildelt noen klær, de var ikke vasket, en bukse, en pullover, en jakke, hvor halve forsiden var svart av gammelt, tørket blod, pluss en lue og et par halmsko, alt i minste laget.

Vi måtte hinke og gå til toget. Det besto av godsvogner med trebrisker i to høyder og en liten ovn midt på golvet. Det ble en fryktelig reise, spesielt pga. kulden. Vakta satt ved ovnen døgnet rundt. Han slapp ikke geværet et sekund, og det så ut som han ikke sov en blund på hele turen.

Denne turen varte i ti dager. Jeg fikk en veldig forkjølelse med feber og magesyke. Vi fikk litt brød og suppe ved tilfeldige stopp.

Det var lite eller intet vi så på reisen, mest snø. Men når vi noen ganger stoppet på småstasjoner ute på landet, møtte det opp noen kjerringer og unger. De spurte om vi hadde klokker, ringer eller kjeder i gull eller sølv. I bytte skulle vi få forskjellige matvarer. De sto der med levende haner og høner på armene.

Det var få som hadde noe å bytte bort. Russerne hadde ved tilfangetagelsen tatt fra meg lommeklokke og to sølvringer, så jeg var allerede blakk. Selv om de tidligere hadde tatt fra oss alt av verdi, ble vi "filset" med visse mellomrum i hele fangetiden.

Så en morgen stoppet toget på en stasjon som het Pestrakij, og det var møtt opp en masse menn og mest kvin-

ner med hester og sleder. De mest syke og skadde ble tatt ut av toget og plasert i sleden, de andre kjørte videre med toget.

Vi ble kjørt til en kolchos en til to kilometer ut på sletta. Der var det et par større bygninger, innredet til lasaretter. Med kvinnelige russiske leger og tre tyske.

Først ble vi forhørt om alt mulig. Jeg løy en god del i den tiden, en måtte være forsiktig og ikke si for meg et. De kom igjen flere ganger, og da måtte en huske hva en hadde sagt tidligere.

Vi ble skrubbet og vasket, fikk rene klær, underklær. nye bandasjer, en brisk til seng, samt et ullteppe.

Jeg hadde feber som varte i tre måneder og fikk saltløs kost og kokt vann for tørsten. Det syntes jeg var fælt, men en vendte seg til det.

Ellers hadde jeg dårlig matlyst i den tiden, men sulten var jeg alltid.

Jeg ble flyttet flere ganger utover våren, og på sommeren lå jeg i annen etasje i en stor trebygning med ut sikt over jordene helt til stasjonsbyen.

På våren så jeg de tok ut 12 - 15 mann til å dra en plog som en russer styrte. På de største jordene kom en beltetraktor med en 5-skjærs plog, og da gikk det unna. Våren kom ganske fort der, vel fordi det ikke var tele i jorda etter at snøen var tinet.

Det døde mange på disse stedene. Noen ble lagt i en jordkjeller innom området. Så kom det studenter, både menn og kvinner for å dissekere og lære seg legeyrket.

På sensommeren var det kommet så langt at jeg hadde bandasje bare på hver stortå, og jeg kunne gå ute i solen, men var fremdeles svak og skjelven.

Vi var mange mann på hvert rum og representerte forskjellige nasjoner. En finne, med et ben, ved navn Lauri Vertilatti, hadde ikke sagt et ord på hele den tiden han hadde vært der. Han trodde alle var russere. Men så kom det en annen finne som kunne tysk. Da så jeg ham smile for første gang.

Først i september måtte vi ut derfra, for det kom et tog med sårede fra slaget ved Vitepsk. Vi ble tildelt noen gamle klær og noe å ha på beina. Støvlene var for små og beina fremdeles ømme, så jeg skar bort tåhettene så tærne kunne stikke ut, men allikevel var det en plage å gå.

Vi reiste hele natten og kom til en by som het Kirov som ligger vel 800 km nordøst fra Moskva og vel 58° n.

Der ble vi stilt opp to og to på geledd borte i et jernbanespor. Det skulle komme et tog til. Vårt reise-mål var visstnok ennå ikke bestemt.

Her fikk vi erfare at det var flere enn oss krigsfanger som var ute og reiste. Ut av et tog kom det bare sivilister med vaktsoldater som brukte kjeft. De var menn og kvinner, lenket sammen to og to til en lang kjetting mellom dem. Ettersom de kom ut, måtte de stå på kne med hendene på ryggen mellom skinnene til alle var ute. Vi ble forflyttet til en liten park før de ble flyttet.

Der ble vi gående og vente uten vakter. Noen smågutter som sprang omkring, spurte om vi hadde mylo (såpe) å selge eller bytte bort, men vi hadde ikke noe.

Omsider kom vi av gårde og gikk gjennom byen med to ridende politi foran, til vi kom ut av byen. Der tok en "natsjajnik" over - en vakt eller vaktsjef.

Vi skulle til et kolkos et godt stykke utenfor byen for å være med på innhøstningen av korn og solsikker. Vårt første måltid her fikk vi på kolkosets kjøkken - en liten bolle suppe med to-tre gulrotbiter i og to poteter så store som erter. Det smakte godt. Vi hadde ikke spist noe på et døgn.

Her var allerede en gjeng tyske fanger i gang med å bygge en stor kjeller. Den var gravd ut i en skråbakke. De benyttet opprettstående tømmer i veggene og spikret på et tynnere trevirke på langs på utsiden, og fylte sand inntil. Et mønetak ble lagt på i flukt med terrenget.

Vi fikk plass i en stor murbygning, et stort rum hvor det som vanlig var høyt under taket og rikelig med veggelus.

De første dagene var vi med noen eldre kvinner og unger på åkeren og skar havre med sigd. Måtte bære med oss store neker av rughalm ut på jordet. Disse skulle vi benytte til å binde havrenekene med, for vi fikk ikke bruke havrehalm til det.

En jente var sjef. Hun brukte kjeft på oss fordi arbeidet gikk for sakte. Jeg stakk meg mye på venstre hånden med den sigden. Men de gamle var flinke og fikk det til å gå raskt unna. De bare lo av oss. Noen kommunikasjon var vanskelig, idet ingen av oss forsto russisk og ingen av dem kunne snakke tysk.

Jeg deltok også i innkjøring av kornet. En kraftig jente kjørte en traktor med en firhjuls henger med høye grinner på sidene.

For å skjære solsikkene, fikk vi utlevert ljåer. De hadde langt, rett skaft med et handtak og et blad som vi måtte slå ut eggen på når ljåen ble sløv, for de hadde ikke sliperedskap.

Det var vesentlig for oljen at de dyrket solsikker, men de gikk også og tygde frøene i vintertiden for å av hjelpe fettmangelen.

Når vi skulle gå tilbake om kvelden, måtte vi bære med oss lange, tynne grantrær til kjelleren, to - tre mann på hvert tre. Vi måtte arbeide hver dag, søndag som mandag.

Den 15. september begynte alle å ta opp poteter. Da dro vi tilbake til Kirov for å transporteres til en stor fangeleir ute i ødemarken. Men vi måtte oppholde oss først noen dager i Kirovleiren. Der var det mest italienere, ungarere, rumenere og noen tyskere. Jeg hadde vanskeligheter både med språk og forskjellig, ingen gruppe, ingen blikkboks, slik at jeg kunne få suppe. Ingen boks, ingen suppe. En kunne rett og slett stå ved siden av gryta og sulte i hjel, det var ingen som tok notis av det. Enhver var seg selv nærmest.

Så en dag ble det satt opp en transport mot det ukjente. Vi kjørte over en natt videre innover i ødemarken. Ut på dagen kom vi til en stor leir like ved jernbanen. Her var det fire meter høye stolpevegger og mange rader med piggråd på toppen som hang innover. Leiren ble be-

voktet med et høyt tårn i hvert hjørne med bevæpnede vakter døgnet rundt. Dertil store hunder, en blanding av shäfer og ulv som gikk på løpe streng mellom tårna.

Det kom en gjeng gående hvor jeg kjente noen. Jeg smilte og hilste. De sa til meg: "Får du vært her en tid, tar de glisen av deg!" - Og det var en sannhet.

Jeg kom inn i en ungarsk arbeidsbrigade, hvor vi var en 25 - 30 stykker. En innmari blanding av nasjoner, hvor ungarskjødene tok prisen. Den første måneden arbeidet jeg med å klyve halvannen meter lange trekubber på en tomt til en cellulosefabrikk. Vi jobbet fra seks om kvelden til seks om morgenen. I tillegg hadde vi en times gange, hver vei.

Vi gikk på jernbanelinjen. Der var det kvinnelige militære vakter. Natsjalknik satt ved et bål hele natta. Vi hadde to brigaderer, det var to jøder. De arbeidet ikke, bare brukte kjeft og fikk dobbelt porsjon mat før vi fikk noen ting. Vi fikk mat bare en gang om dagen.

Tre ganger om natta kom det en "paravas" (smalsporede trekkvogner) med noen vogner inn fra skogen med kubb. Det var kvinnelige Volga-tyskere som var forflyttet opp til disse øde strøk. De jobbet på toget med på- og avlasting. Vi fikk ikke snakke med dem.

Alt trevirke var tørt og mye var sotete, det var restene etter en kjempestor skogbrand som ble samlet og benyttet til cellulose og skyte bomull. Vi kløvde og lastet kubben på en stor tralle som gikk på skinner. Et par gamle hester dro tralla inn i fabrikk.

Jeg jobbet der en måneds tid. Da var jeg temmelig nedslitt. Da jeg kom tilbake om morgenen, gikk jeg inn i en brakke og fant en plass på golvet, hvor jeg sovnet med en gang. Folk som kom etter oss, tråkket på oss, og vi brukte kjeft, men alt ble en vane.

Hver måned kom det noen leger og høyere administratorer i leirsystemet. Dette følget kaltes for en kommisjon. Da måtte vi gå nakne til en undersøkelse. De kløp oss i baken. Tilstanden der avgjorde om vi ble fastsatt til 100, 75 eller 50 % arbeidsføre. Under 50 % var for dårlig, da den daglige matrasjon, bare var 200 til 300 gram brød og en halv liter "suppe".

Suppen var et sørgelig kapittel for seg. Den var kokt på hirse eller kålblader, slike som vi la igjen på jordene ved høsting av kålen. På høsten kom to jernbanevogn-er med kålblader. De var bare telen. Da hadde vi "Kapus-tasyp" i en måned, og det var bare grønne vannet uten fett.

Etter den første måned ble jeg vurdert til 50 %. Jeg ble nå satt til leirarbeid og fikk jobben med å hente ved på utsiden av leiren. Så sant jeg kunne, tok jeg den letteste veden, men da var "Natsjalnik" der og stakk med bajonetten eller slo med geværkolben og brukte en fryktelig kjeft og truet oss til å bære større stykker, ellers skulle vi ikke få mat. Og det var ikke tomme trusler.

Ved juletider ble jeg syk. Var svært syk et par måned-er med byller og utslett. Det kom av dårlig blodsirkula-sjon, for nå begynte jeg å bli virkelig svak. Legen tok ut flere sprøyter med blod i armen og sprøytet dem inn i baken. Det kalte de for blodveksel.

Det var fryktelig kaldt der på vinteren, ned til min-us 45 - 50° C. Ute fra steppene hørte vi ulvehylene hver natt.

Jeg ble her til sist i mars.

Plutselig en natt ble 50 - 60 stykker av oss kalt ut. Nå skulle vi til leir 107 som lå vel en mils vei unna. Vi var fremme på morgenen og fikk der en tom brakke som var kald som is. Jeg kom igjen i en ungarsk brigade. Der fikk jeg en god kamerat i en ungarer som het Legradi. Vi var 700 i denne leiren. I den første tiden måtte vi gå ut i skogen og bære hjem ved til kjøkkenet, kepi-tak og bad - og til brakkene. Det var nok av tørrved et-ter den store skogbranden før krigen.

Det ble sagt at det døde ca. 500 mennesker i denne branden, og at flere tusen kvadratkilometer ble avsvidd. Vi så disse høye, grå grantrær overalt. En mengde var hugget. Stedvis hadde de begynt å bryte opp til åker for å sette poteter.

Det fantes ikke veier, men de hadde noe de kalte lin-jer. Først la de sviller av trekubber, ca. 1.5 m lange.

PA de igjen ble det lagt lange, slanke granstokker som ble skjøtet sammen med treplugger og festet til svillene med treplugger. Slike linjer strekte seg milevis i alle retninger. For å kjøre på disse linjer, hadde de spesielle vogner eller "Am". Vi kan si traller, hjulene så ut som store felger som gikk nedover på sidene av stokkene. Det kunne ikke kjøres så store lass, og de var bare for sommerbruk. Om vinteren ble det benyttet sleder.

Skinnene var greie å gå på, vi gikk da både lettere og raskere ved å gå side om side og holde hverandre i hendene.

Snøen forsvant raskt på våren. Først i juni måtte min brigade spa-vende et stort stykke ute i ødemarken, hvor det hadde vært poteter året før. Vi fant frosne poteter i jorda og disse samlet vi opp og knadde dem sammen, så stekte vi dem på spaden. Det ble et lite kosttilskudd.

Vanligvis fikk vi nå 400 gram brød pr. dag og en halv liter suppe. Brødet var så fuktig at det ble bare en liten brødskeive. Alt skulle gå etter vekt, men det ble jukset mye med den vekta. Det var jøder som tok seg av mattilførselen og veide ut. Skorper og smuler gikk til jøder, dermed fikk de mye større porsjoner, mens de som arbeidet fikk minst. De var arbeidssky og ville helst handle.

Vi måtte også ut i skogen for å hogge ved. Det var slitsomt, fordi det ble ekstra mye bæring. Veden besto av 3 meter lange stokker som ble lagret i stabler à 3 kub.m.

Bjørkeskogen hadde begynt å gro til der som det var myrlendt og rått, og den var så tett at vi måtte hogge oss gangestier.

Da varmen kom for alvor, ble det nesten ikke til å holde ut. Kleggen og fluene bet oss så blodet rant og vi fikk store, betendte sår.

Den 8. mai kom leirkommandanten inn i leiren og fortalte oss at krigen var slutt. Han var så rørt at tårene rant store og blanke, enda han var offiser av høyere rang. Det var en snild, gammel mann som var fritatt fra

felttjeneste.

"Voina kaputt! - voina kaputt! hørte vi mange ganger den dagen - alle var glade.

Det ble en merkbart lettere tone i de nærmeste dagene og ikke så strengt.

Ut på sommeren var jeg med på en "Sensen"-kommando, dvs. en utekommando med ljà. Det foregikk ute i skogen for å få has på villgraset.

Etter hvert begynte de å sende folk hjem. Vi var svært så spente, for vi trodde de muligens ble sendt til andre deler av landet.

Vi fikk en liten avis en gang i måneden som het "Freies Deutschland". Den var på fire sider. Den kom i bare et eksemplar, så en leste den høyt for oss, hvert eneste ord. Siden ble den delt opp i sigarettpapir som ble delt mellom tyskerne. Vi andre fikk ingenting.

I dette blad kom det hilsen fra fanger som var kommet hjem. Dette tendte nytt håp hos oss. Jeg tror ikke jeg hadde greid en vinter til.

Det ble til stadighet sendt hjem små kontingenter fra leiren. Sammen med et par andre, fikk jeg nå jobben med å sage og hugge opp veden til kjøkkenet. På høsten hendte det at vi måtte ut i skogen og hente ved sjøl, uten vakthold. Vi meldte fra i vakta - så og så mange mann - og det samme da vi returnerte. Vi benyttet anledningen til å få plukket i oss mest mulig tyttebær før vi dro til leiren igjen.

På varmeste sommeren lå vi utenfor brakka og sov om natta, for ellers hadde veggelusa ett oss levende opp.

For å spare ved, ble alle ovner tatt ut av brakkene i første halvdel av mai. Dette var en fryktelig tid på våren, det regnet mye, vi ble våte og fikk ikke tørket fillene våre. Jeg lå mange netter på klærne mine, men allikevel var de gjennomvåte, da jeg tok dem på om morgenen. Det var risibabelt å ta av seg noen plagg, for om morgenen kunne de være vekk for alltid.

En gang hver fjortende dag måtte vi i "Banja'en" (badet) for å få vasket oss og avluset fillene. Vi fikk en

liten "batska" (en trebøtte med to ører, hvor en kunne stikke en kjepp gjennom for å bære) med lunkent vann og et såpestykke så stort som en karamell.

Siden ble vi barbert og snauklippet, vi måtte barbere oss over hele kroppen for å holde lusa vekk.

Den 12. og 13. september fikk vi snøstorm, men heldigvis forsvant sneen straks igjen.

Om kvelden 21. september ble jeg hentet av doktoren, en kjekk kar fra Østerrike:

"Jeg har gode nyheter til deg, Strandin. I morgen skal du og 22 italienere få reise hjem. Gå nu i badet, deretter får du klippe og barbere deg."

I badet var også min gode venn, Legradi. Vi pratet en lang stund, og jeg fikk litt hjemmeavlet tobakk av ham, før jeg tok avskjed.

Den natten sov jeg ikke en blund. Når jeg tenker tilbake på tiden i leir 107, er det mange episoder jeg kunne tatt med. Som for eksempel da jeg tok et lite propagandahefte fra rumenerne. Jeg hadde sett at de hadde to like. Permene brente jeg opp, og bladene laget jeg sigarettpapir av og solgte et og et til tyskerne. Jeg hadde aldri mer enn et eller to på meg som jeg bød frem. Dette ble til litt brød, tobakk eller en potet.

Tyskerne arbeidet nemlig utenfor leiren, slik at de kunne få tak i noe ekstra under stor risiko.

Jeg hørte rumenerne hadde merket at boka var vekk, og hadde de fått papir av meg, ville jeg vært ferdig.

Jødene var verre. Når guttene hadde fått litt tobakk, kjøpte de opp nesten alt sammen for brød. Da spiste de nesten ikke på flere dager. Når det så hadde gått noen dager, solgte jødene tobakken tilbake. Da tok de tre-fire ganger så mye igjen. Jeg klarte å lure en jøde en gang, men det var ikke helt lett.

I en slik leir må en være på vakt mot alt og alle, om en skal lykkes å overleve.

Hjemferden

Om morgenen 22. september marsjerte 22 italienere ut porten med meg som sistemann. Utenfor sto leirsjefen, vakter og kvinner og ønsket oss alle vel hjem. Italienerne sang Bella Lagrimare. Det var en vakker sang og god å gå etter.

Ut på dagen kom vi til leir 101. Da vi kom, kunne vi forstå at noe ekstra var på ferde, det var dobbelt så stort belegg der i forhold til sist jeg var der. Alle snakket om at det skulle gå en transport med fanger som skulle hjem. Vi lå like ved jernbanelinjen og fulgte med for å se om det kom noen tomme vogner inn på lastesporet.

Det gikk flere store tømmertransporter forbi i døgnet. De kom fra de store skogområdene i nordøst. Det var vogner som lastet 40, 50 og opptil 80 tonn, men så er sporene 15 cm bredere enn ellers i Europa.

Nå i den siste tiden, hadde vi fått litt forandring i kosten. Den besto nå av litt "kasja" (grøt kokt på hirse eller ris) i stedet for den vanlige suppe og et par små, salte "ryba" (fisk som lignet på småsild) pluss et par sukkerbiter i ny og ne.

Vi ble i leiren nesten en uke. Det kom stadig nye folk fra leirene rundt omkring.

Så en natt sto vognene der. Morgenen etter var det ny oppstilling, navneopprop og filsing (dvs. ransaking).

Ved denne filsingen ble en fratatt det en eventuelt måtte ha igjen av denne verdens goder. Om kvelden skjedde det samme opp igjen. Jeg hadde stjålet en jakke, som jeg gjorde fast oppunder den fillete frakken, den kunne være bra å ha om det ble ekstra kulde under reisen. Hadde de funnet den, ville jeg nok blitt i Sibir for godt.

Omsider kunne vi entre toget, husker ikke nå hvor mange vi var på hver vogn, men antagelig ca. 40. Dørene ble boltet på yttersiden, og der satt vi, uten lys og varme.

Først neste kveld begynte toget å rulle i vei sydover.

Det virket som vi ikke skulle se disse områder i dagslys, vi kom på natta og reiste på natta. Neste dag ble boltene tatt ut.

Vi måtte stoppe mange ganger for andre tog. På en liten lasterampe lå det en del jernskrot, deriblant en lyskaster til et lokomotiv og noen rør. Av disse ting laget vi en slags ovn, slik at vi kunne fyre litt.

Reisen ble lang og ensformig, særlig i Russland. Grå landsbyer er alle like, øde skoger, myrer og jorder. Vi brukte fem døgn før vi kunne kjøre over Volga ved en by som het Jaroslav, 57,8° nord, 40° øst. Der ble dørene lukket igjen.

Vi hadde med en proviantvogn, en sykevogn og en begravelleskommando. Vi var proviantert for fjorten dager, men etter 10 dager var det ikke en matsmule igjen, enda vi etter hvert mistet et stort antall menn, og vi var knapt halvveis, for reisen tok 22 døgn.

Hver morgen kom de og spurte om vi hadde noen syke på vogna. Vi hadde en 6 - 8 mann som ble flyttet. Under den siste delen av reisen, spurte de hver morgen hvor mange døde vi hadde. Da bad vi dem om å dra til helvete og ikke komme igjen.

Det var et trist syn vi så omtrent hver morgen. Det kom en lang rekke gående langs toget, en mann i hvert hjørne på et ullteppe. I teppet lå en mager, møkkete, død mann.

De ble gravd ned på nærmeste åpne plass langs jernbanen. Vi mistet ca. halvparten.

Nå som maten var slutt, måtte vi tigge og stjele. En gutt til og jeg tok sjansen. Vi gikk langt fra toget og tok på oss en jobb for noen russiske offiserer. Halvannen kilo brød fikk vi for strevet. Da vi kom tilbake var toget gått, men vi tok ikke det så tungt. Vi ventet til det kom et tog som gikk i samme retning og hengte oss på. Etter noen timer rakk vi igjen vårt eget. Nå tok vi det litt roligere, til brødet var slutt. Da var det på'n igjen.

Jeg kjente igjen navnene på flere byer vi passerte.

Det var fælt å se alle ødeleggelsene. Noen mindre byer var tomme for folk, og det vokste meterhøyt gress i gatene.

Husene ble ryddet for alt, til og med vinduene ble tatt ut. På lasterampene lå all slags mulig inventar, krigsbytte, som var blitt transportert til Russland.

Langs reiseruten møtte vi flere flokker på hundrevis av kuer, okser og hester, som de hadde stjålet i vesten og nå drev østover i ren cowboystil.

Vi passerte Vilna i Litauen. Der stoppet vi en liten stund, men jeg var ikke ute. Noen var heldige og fikk tak i litt mat.

Vi kom omsider til Gnesen, 50 km øst for byen Posen. Posen er også et landområde, et av de mange som er blitt annektert fra Tyskland etter første og andre verdenskrig. Der gikk vi inn i byen.

Jeg traff fire polakker som bad meg bli med inn på ei sjappe. De spanderte et stort glass vodka, og det var noe som varmet godt.

Litt lenger mot byen, møtte jeg en eldre dame. Hun beklaget seg så for at hun ikke hadde mere brød igjen, ellers skulle jeg fått jeg og. Hun hadde gitt til så mange.

Inne i byen stoppet jeg på et hjørne ved en kolonialbutikk, og der kom en dame med to små unger, bærende på en del tøy. Så sier hun:

"Vil du passe på disse, mens jeg går ned i vaskeriet med dette tøyet?"

Da hun kom tilbake, ga hun meg fem zloty. Jeg gikk inn i butikken og kjøpte et hvitt brød og tre små kaker. Jeg brøt straks et stort stykke av brødet, og det fikk jeg sirup på. Det sto en stor tønne midt på golvet.

Nå spiste jeg meg mett nesten hver dag.

Ellers var det mange ting som hendte under reisen, men vi var blitt så hardhudet at vi ikke reagerte spesielt.

Vest i Russland kom en vakt med to jenter inn på vår vogn. Det var vel et par som ville rømme vestover. Vi

hørte ikke en lyd fra dem på de 4 - 5 dagene de var med oss. Plutselig en kveld gikk de ut og forsvant.

I Tilsit ble vi stående hele natten. Utover natten ble det et fryktelig leven oppe i byen, og det bredte seg ned i stasjonsområdet. Vi hørte enkelte skudd og fryktelige hjerteskjærende skrik.

Den tyske befolkning skulle ut av byen i løpet av to timer. De fikk ikke ta med seg mer enn de kunne bære. I nærheten av stasjonen, hadde de italienske krigsfanger slått seg sammen med russiske soldater og startet med å slå ned de sivile som forsøkte å få plass på fangetransportene.

Vi tok ombord en kvinne i tredve-åra med to unger, den ene diet enda. Videre to eldre damer og en tre-fire eldre gubber. De fikk den ene enden av vogna.

Vi var en to-tre karer som enda hadde vettet i behold, og vi tok på oss å holde vakt. For den andre gjengen var en jevla blanding av utskudd fra syd-Europa.

De forsøkte å stjele maten deres og forsøkte å få samleie med kvinnene. Det gikk så langt, at vi måtte slå ned de verste av disse bandittene. Kvinnen med de to barna hadde et halvt, rundt brød til seg og ungene. Vi var ute og fikk tak i noe som vi delte med henne og de øvrige.

Vi visste enda ikke hvor vi ville havne i Øst-Tyskland. Jeg var i dårlig form og hadde pådratt meg gulsott, urinen var blodblandet, og avføringa helt hvit. Alt dette kom av underernæring.

I Frankfurt a.d. Oder

Så en morgen var vi fremme - etter 22 døgn. Det skulle imidlertid vise seg at det ennå var langt igjen til friheten, og at en fortsatt måtte ha en god slump hell og livsvilje for å komme hjem med livet i behold.

Mye mere kunne det være å berette om denne tiden, får se om en siden kan ta seg tid til å samle flere detaljer.

Vi gikk av toget og ble ledet som kveg bort i noen innhegninger på en åpen plass. Der var det bløtt og klissete i et råsurst høstvær. Der måtte vi klå av oss og legge alt i en haug, for alt skulle brennes. Så fikk vi et skikkelig varmt bad og deretter rene klær, før vi så kunne forflyttes videre. Skjorta og underbuksa hadde vi hatt på et år uten vask. Ved siden av at de var møkkete var de også råtne, så de nesten holdt på å gå i oppløsning.

Vi oppdaget omsider at vi var kommet til Frankfurt am der Oder. Nå måtte vi marsjere gjennom byen til en leir der. Inne i byen traff vi en del arresterte av begge kjønn som var i arbeide. Da de fikk vite hvor vi kom fra, begynte de å spørre om vi tilfeldigvis skulle ha møtt en som het det eller det.

Jeg kom i snakk med en svær, kraftig kar, han sa han het Otis, og at han hadde to brødre som han ikke hadde hørt fra på flere år. Jeg kunne fortelle at jeg hadde truffet to brødre Otis, jeg sier fornavnene på begge to og det stemte. Han ble så gla, denne store mannen, at han klemte meg og takket og gråt så tårene rant.

Det var flere som fikk gode budskap og andre igjen dårlige.

Vi måtte videre, og de andre måtte fortsette og arbeide. Vaktene hojet og skrek "Davai rabotti" og jaget oss vekk.

Vi hadde ca. to kilometer å gå og vi gikk som vi selv ville. Leiren besto av mange, store mursteinskaserner. Da vi nærmet oss, kjente vi liklukten som hang søt og emmen over området, den ble verre da vi kom inn i leiren.

Her var det folk overalt, men ingen visste hvor en skulle henvende seg. Jeg kom til slutt inn i en kaserne i annen etasje, sammen med hollendere. Brakkesjefen var hollender, en vemmelig gap som kjeftet og kommanderte hele tiden, verre enn om han skulle være i det militære.

Vi ble også her satt til forskjellig slags arbeide. Andre dagen ble tre av oss tatt ut til å vaske latrine-ne.

Der var det et forferdelig syn som møtte oss i døra. Alle fire toalettskålene fløt over av blod og møkk, møkk og vann, bortover hele golvet.

Vi skulle stake opp og vaske, så jeg åpnet døren til et bøttekott for å finne noe å arbeide med, men her møtte meg et ikke-hvilket-som-helst syn.

Der hadde de lagt inn tre radmagre rundtbedritne lik, som kom rasende ut, da jeg åpnet døra. Det luktet noe forferdelig, mavesekken forsøkte gang på gang å komme opp gjennom halsen.

Jeg orket ikke mer, så jeg gikk og gjemte meg under en køye. De andre meldte i fra til brakkesjefen, at jeg var gått. Han brukte en masse kjeft og truet med å melde til den russiske leirkommandant, at jeg nektet å utføre det arbeide jeg var satt til. Tålmodigheten min sprakk, og jeg sa til ham, at han kunne gjøre det sjøl i stedet for å bruke kjeft.

"Jeg klarer det ikke i den forfatning jeg er nå!"-----

Jeg slapp den jobben.

"Men nå er du ille ute", sa de andre slavene, "han er meget farlig."

Et par dager etter ble tre stykker av oss tatt ut. Vi ble med en russer med traktor og tilhenger langt ut på landsbygda til en liten landsby for å hente et lass sukkerroer som lå i ei jordkule. Vi gravde først vekk jorda og lastet så hengeren for hand. Russeren ropte alt i ett: "Davai! Davai!", for han ville vel tilbake for avtalte, private gjøremål.

Vi hadde ikke kjørt 100 meter, så punkterte det venstre bakhjul på hengeren, og da trodde jeg mannen hadde mistet det lille vettet han hadde. Så mye russisk banning hadde jeg ikke hørt på en gang i hele fangetiden. Vi fikk også gå gjennom fordi han først trodde vi hadde sluppet lufta ut av hjulet. Men dekket var dårlig, og sammen med det tunge lasset, var dette årsaken. Vi fant en stakk og la den under akselen, og nå kjørte vi videre så det gnistret etter veien.

Det var kveld innen vi kom tilbake, gjennomfrosne, sultne og slitne.

To ganger ble jeg tatt ut til begravelleskommando, vi

var da som regel en 18 - 20 mann. Vi måtte møte om morgenen i et stort rom i en bygning i nærheten av lazarettet. Der måtte vi sitte og vente for å se hvor mange døde det ble i løpet av dagen. Den ene dagen lastet vi opp 30 stykker, den andre dagen noe mindre.

Det var en fæl jobb. Maven vrengete seg gang på gang. Vi tok dem i hodet og beina og lempet dem opp på planet på en 2-akslet henger så det skvalpet. På planet sto det andre og tok i mot og stablet i to og tre høyder. De var ikke så tunge, for det var bare skinn og bein og møkk, men lukta var fæl. Etterpå måtte vi dra henger med last til ovnene, hvor de ble brent. Det var ikke vår jobb. Nå fikk en se hvor den søte og emmene røklukt kom fra.

Jeg var innom flere kaserner, for å se om det kunne finnes noen kjente i dette mylder av fanger. Traff to fra Siebenburgen som ble tatt samtidig med meg, og de hadde klart seg noenlunde bra. Jeg kom bort i en del franskmenn. De forsøkte å ta alt jeg hadde. Om jeg ikke hadde kommet meg unna, hadde de vel drept meg.

Maten var elendig her, og jeg var også ganske nedkjørt og hadde pådratt meg gulsott igjen. Vi fikk brød og suppe. Det var gulrøtter i den, og fiskemel, for den hadde fiskesmak. Alt jeg fikk av mat, bød meg nå i mot.

Omsider fant jeg norske der, to som jeg kjente fra tidligere. De var temmelig slappe og utmagret, de satt på køya og stirret apatisk fram for seg. De kjente meg ikke og svarte ikke når jeg snakket til dem.

De var så svake at de ikke kunne reise i følge med oss. Den ene var Aage Arild fra Hvaler, den andre Oscar Lindseth fra Oslo. I 1949 eller kanskje det var 1950, kom lensmann Eian til meg og spurte om jeg hadde sett noe til disse karene, for de var fremdeles savnet.

En dag fikk vi nye klær og støvler. Det var første gang på to år, at jeg hadde noe skikkelig på beina.

Over til den engelske sone

Reisen ble utsatt dag etter dag. Jeg var bestandig den siste som ble ropt opp. Men dagen kom omsider da en flokk av oss ble kjørt tvers gjennom byen for å ta et tog derfra.

Vi skulle over til engelskmennene. Vi var et stort antall fra forskjellige nasjoner. Tyskerne måtte ta seg hjemover som best de kunne.

I dagene som kom, så vi mange av både fanger og flyktinger som gikk etter veiene. De hadde vel ikke så mye som en pfennig, og de hadde virkelig problemer med å anskaffe seg noe spisende til livets opphold.

Vi ble kjørt til utkanten av byen, hvor vi skulle få noe å spise, samt proviant for reisen. Nå var de ikke så snaue, for nå skulle de vise vesten at vi ikke hadde sultet.

Toget stoppet på toppen av en høy skråning. Nedenfor lå det en enorm stabel med brød og forskjellig. Vi gikk noen karer fra hver vogn for å hente. Det ble tildelt etter antall menn på hver vogn, men allikevel var det noen som forsøkte å stjele fra andre. Vi bar 4 - 5 brød under hver arm, og så kom de springende mot oss og dyttet til en så brødene skvatt alle veier. Så snappet de noen og var vekk. Det var først og fremst franskmenn og italienere som drev den sporten. Fikk den erfaring under hele fangenskapet, at de var troendes til all mulig faenskap.

Så startet omsider den siste etappen vestover, det gikk ikke så fort. Alle andre tog hadde fortrinnsrett, vi fikk siste proritet. - Og fikk god tid til å se mye av krigens ødeleggelser, både i øst- og vest-Tyskland.

Vi hadde lange opphold på stasjonsområdene, og da kom det flokker av barn og ungdom som lette etter foreldre og slektninger.

Magdeburg. Tidlig om morgenen kom to menn og sa til meg:

"Det står tre åpne vogner med sukkersekker en seks-syv spor borte. Vil du ha sukker så bli med".

Vi kom frem og rev opp noen sekker, jeg fikk med 4-5 kg, antar jeg, brunt rå sukker, men så begynte russerne å skyte på oss, og vi måtte stikke av.

Ut på formiddagen ble vognene flyttet til en annen kant. Jeg var så sulten på noe søtt, at jeg åt rent sukker i to - tre dager.

Vi hadde en ovn på denne vogna, og det ble fyrte jevnt men brensel måtte vi skaffe selv. Det begynte å bli sent på høsten, men nu hadde vi mat og bedre klær.

En ettermiddag kom vi til Eisleben, og det var endestasjonen. Her skulle engelskmennene hente oss. Før vi kom dit, hadde det akkurat begynt å brenne i golvet under vognen, men vi fikk omsider slukket.

Nå ble vi plasert på en stor bondegård og fikk ligge i låven. Der var det lagret poteter, gulrøtter og erter.

Jeg fant en tom 3-liters cornbeef-boks. Den kokte jeg full med poteter og forskjellig, 3 - 4 ganger om dagen, for p.t. hadde jeg ikke brød, og en måtte sørge for maten på egen hånd igjen.

En dag gikk jeg en tur opp i byen. Det var nesten ikke folk å se. Det måtte være søndag. Kom i snakk med en dame som jobbet i sin hage. Fortalte hvor jeg var fra og hvor jeg kom fra nå. Omsider spurte jeg om hun kanskje kunne ha noe pepper.

"Ja, vent litt", sa hun og gikk inn i huset.

En stund etter kom hun tilbake med litt pepper, innpakket i avisblad som hun stakk bort i handa mi etter å ha sett seg forsiktig omkring. Russerne likte nemlig ikke at sivilbefolkningen fikk kontakt med oss krigsfanger som kom fra Sovjet og Sibir.

Vi hadde fått losji på en stor gård, de hadde 14 store hester og 18 store kjørekser.

Så en dag ble vi hentet av engelske soldater og kjørt på lastebiler til Duisburg. Nå var endelig 22 måneders krigsfangenskap hos russerne slutt, nå var det bare resten igjen.

Det første engelskmennene foretok seg med oss var avlusing med pulver som de blåste inn mellom kroppen og klærne. Dette ble farvel med lusa, og det var vi svært

takknemlige for.

Vi ble der to til tre dager. Jeg kom til et flere timer langt forhør hos Secret Service. De var interessert i alt mulig som foregikk i Russland, særskilt alt vedrørende krigsindustrien. Alle fanger ble forhørt, slik at de kunne danne seg et helhetsbilde, for fangene kom fra alle kanter av Sovjet.

Et opphold i Hamburg

Nå ble vi norske plukket ut og sendt til Hamburg. Jeg kjørte nu på Autobahn for første gang, nå var det nesten som å være hjemme - i forhold til paradiset i øst.

Vi ble plasert i en stor camp som lå inntil Carolinerstrasse, ved siden av St.Pauli og Reperbahn.

Da vi vel var innflyttet, startet en nitid undersøkelse, jeg måtte klå av meg tre ganger i løpet av en time, for de kunne ikke finne det tatoverte blodtypemerke i venstre arm-hule som alle i SS vanligvis hadde. De strødde på pulver for å se om det hadde blitt tatovert bort. 1. Ersatzkompani ble av en eller annen grunn ikke tatovert.

Jeg fikk nå et identitetskort, og der sto det hvilken leir og brakke jeg skulle være i. Senere fikk jeg en brakke nærmere spisesalen. Dette kortet måtte vi vise når vi skulle ha mat og sigaretter og gjaldt ellers som legimitasjon.

Jeg fikk beskjed om å gå til badet for å bade, der fikk jeg nytt undertøy og et stempel på kortet.

Vi fikk nå fast tildeling av tobakk, seks tyske sigaretter, eller tre amerikanske pr, dag. Utenfor leiren fikk vi tre mark pr. tysk sigarett og fire mark for de amerikanske. Dermed skaffet vi oss noe lommepenger. En dag kom det en dame som hadde jobbet hos amerikanerne. Av henne fikk jeg 30 amerikanske sigaretter, og siden hadde jeg penger nok. Det var fire stykker av oss som holdt sammen, deriblant Jakob Anerød (som nå er skrap-handler ved Tigerplassen, Moss).

En kveld var vi fire på kino, og da den var slutt, kom det en kar bort til oss og bad oss med på en restaurant som han eide selv. Vi fikk en slags suppe og øl ved siden av. Han fortalte at han selv hadde vært fange hos russerne, og at det ikke var så lenge siden han var kommet hjem.

Vi fikk gå fritt hele dagen, men måtte være i forlegningen innen en viss tid på kvelden og passe spisetiden om vi skulle få mat.

Traff en norsk sjømann som var eldre enn meg og godt kjent i Hamburg. Han tok meg med og viste meg forskjellige steder i byen i to hele dager. Hele byen var skrekkelig bombet. Den hadde vært avsett med hele 213 luftangrep og 3 425 900 bomber under krigen. 55 000 mennesker var drept i angrepene, 277 330 bygninger totalødelagt, 54 574 delvis. Natten til 28. juli -43, ble 48 000 mennesker drept i et angrep. Gatene var halvfulle med skrot, og det var som regel bare ryddet en smal vei midt i gaten.

En traff mange interessante mennesker her. Fikk den oppfatningen av at Hamburg var et sted alle måtte innom for videre reise i forskjellige retninger i de nordlige områder av landet.

En dag ble vi hentet, vi norske, og kjørt med bil til et sted ute i byen. Der skulle vi hjelpe tre norske kvinner som pakket julepakker til norske sjøfolk og andre. De var i middelalderen og de mest motbydelige kvinner jeg har jobbet sammen med. Vi fikk ikke så mye som en kopp kaffe eller matsmule i løpet av hele dagen, mens de selv både spiste og drakk flere ganger.

Vi understreket det hele med "Fy faen!"

Hjem til gamlelandet?

Jeg traff flere norske som ikke ville reise hjem, for vi kunne velge selv. Noen dro til Frankrike og meldte seg til Fremmedlegionen.

Jeg var både syk og nedfor og hadde mye vann i beina, så jeg valgte å reise hjem.

Vi var godt underrettet om hva som foregikk hjemme etter at krigen hadde sluttet, at de som hadde overtatt roret i fredstid etter fem års okkupasjon, følte seg beføyet til å straffe oss.

Denne leiren var den trivligste jeg hadde vært i til dags dato. Det var mere en oppsamlingsleir enn hva vi var vant til av fangeleire. Vi kunne sitte i den store

spisesalen og snakke i timevis, for der kom folk fra hele Europa og alle hadde noe å fortelle av det de hadde opplevd.

En norskfødt kvinne i førti-årene som hadde vært gift i øst-Tyskland, fortalte dette: "Da russerne kom innover landet fra januar 1945, var de helt ville, de plyndret, voldtok og drepte der de kom til. Hun selv ble voldtatt av seks stykker. Mannfolka ble slått og innelåst i kjelleren, eller skutt. Alle kvinner, både unge og gamle, ble voldtatt".

Det begynte å nærme seg jul, vi håpet faktisk på å komme hjem til jul. En dag gikk endelig ferden videre, vi ble lastet opp i en militær pick-up. I Flensburg og Padborg tollstasjoner ble vi sjekket og fikk litt mat før vi fortsatte videre. Vi kom til København ut på kvelden og ble levert på politigården og der var vi ikke alene. Alle korridorer var fulle av folk som sto med ansiktet mot veggen og begge hender strekt over hodet, og de fikk ikke snakke.

Etter et par timer ble jeg kjørt til Vestre fengsels-sykehus for jeg hadde feber. Der ble jeg badet av en sur, gammel kjerring. Siden fikk jeg en god seng og en stabel med dansk rugbrød, men nå orket jeg ikke spise.

På formiddagen kom fire leger inn og undersøkte meg. De sa at jeg var farlig mager, så jeg måtte ha mye mat og ro.

Jeg trodde derfor jeg skulle få bli der en stund, men nei - ut på kvelden fikk jeg ordre om å klæ på meg, for jeg skulle reise.

Jeg hadde nå over 39,5 ° i feber, så jeg var temmelig groggy.

Jeg ble hentet i en politibuss og kjørt til politigården. Jeg spurte etter de sakene de skulle oppbevare for meg, men fikk til svar at jeg bare skulle holde kjeft.

Nå ble vi kjørt til jernbanestasjonen, for vi skulle kjøre med tog til Norge. Vi ble plasert, fire mann i hver kupé, med en dansk politimann som eskorte. Det var en høy, kraftig, sivilkledd kar, iført en svart, lang frakk og svart hatt, med stadig den høyre hånd i lommen.

Vi ble kjørt inn på jernbanefergen til Sverige. I Gøteborg fikk vi nytt tog, etter å ha gått ute i flere timer i vinternatta og frosset. Toget var helt fullt av norske militære fra Tysklandsbrigaden og mange andre som skulle hjem til jul.

Det var i grålysningen om morgenen vi passerte Kornsjø, så vi fikk ikke se mye av landsskapet annet enn noen lysende snøflekker her og der. Da vi passerte Rygge, så jeg en kjent kar på stasjonen.

Fra krigsfange til arrestant

I Oslo kunne vi ikke se at det hadde vært krig. Flott pelskledte fruer var møtt opp for å treffe sine menn i brigaden. De hadde riktig handlet til jul, massevis av brennevin, kjøtt og pølser og mye annet. De tok til å kommandere oss for å hjelpe til med å bære sakene deres fra toget og inn i hallen. Det var tydelig at vår politimann ikke likte dette noe særlig.

Vi vakte nok litt ekstra oppsikt der vi kom i fremmedartede klær og store kaninskinnluer, magre og utsultede med en sivil politimann som eskorte.

Vi ble ført ut til ventende biler. Kvinnene ble kjørt til Bredtvedt, de andre til Ilebu og jeg til Akebergveien fengsel. Hvorfor vi ble oppdelt slik, vet jeg ikke den dag i dag. De karene som var med i bilen for å hente meg, måtte være meget nervøse for oss, for de sa til meg at jeg ikke måtte forsøke meg på noe.

Jeg måtte trøste dem med, at jeg hadde funnet meg i alt jeg hadde opplevd i de to år jeg nå hadde vært i fangenskap, uten å ta til gjenmæle.

Vi kom da frem etter å ha passert flere vakter og automatiske porter. Og så, etter en lang ventetid på gangen, inn til sjefen til et langt forhør, og så ut på gangen igjen. Nå la jeg meg på en benk. Det var i mot reglementet, men jeg sovnet med en gang, og da jeg våknet var det morgen.

Så inn på kontoret igjen, jeg tror det nå var en prest tilstede, for han spurte om han skulle hjelpe meg med å

sende beskjed til mine pårørende.

Det ble lille julaften 1945. I løpet av dagen ble det sendt et telegram hjem, og det hadde de fått julaften, fikk jeg høre senere,

Jeg fikk plass på celle 209 i annen etasje med utsikt til Jarlen kino. Det var to mann der fra før. Jeg fikk lov til å ligge på køya hele dagen, mens de andre fikk reist sine køyer inntil veggen og låst dem. Den ene av de to var helt vill og ble senere forflyttet. Vi fikk en eldre rolig kar i stedet.

Her fikk jeg mat nok, for alle som fikk noe til overs sendte det inn til meg. Det ble nemlig raskt kjent, at jeg var kommet fra en leir i Sibir, og at jeg trengte all den mat jeg kunne få.

Jeg traff også noen av guttene i badet, slik at de så hvordan jeg så ut. Jeg fikk også julepakke - av den grunn at en ble løslatt til jul, og hans pakke ble overlatt meg.

Vi hadde en høretelefon til radio. Ledelsen bestemte at vi kunne få den. Vi la den oppe i en tom tallerken, slik at vi kunne høre alle sammen.

De andre to jobbet på snekkerverkstedet med å lage trehester, slik at jeg var alene hele dagen. Da lå jeg for det meste og leste, eller det kom en vakt innom og pratet for å høre litt om mine opplevelser i Sovjet.

Jeg hadde det ganske bra her, men jeg hadde mye vann i beina, skinnet begynte å sprekke på leggene. Vi fikk ingen legebehandling, men vi hadde ro og mat nok.

Røkning var ikke tillatt. Derfor fikk vi ikke annet enn en liten bit skråtobakk. Men vi fikk til en røk en gang i mellom allikevel. En skokremeske med noen brente filler, et barberblad og et rundt trestykke med sandpapir rundt og to huller i ble erstatning for fyrstikker. Så sto vi borte ved det åpne vinduet og røkte "i tur og orden".

Her hadde de sin egen måte å snakke med hverandre på over hele fengslet. De slo på gitteret foran vinduene. De som hadde vært der en stund, skjønnte hva som ble

sagt og hvor lyden kom fra.

Noen dager ut i januar fikk jeg beskjed om at jeg skulle overflyttes til Moss. Mellom jul og nyttår hadde mor og far vært i Oslo for å besøke meg, men de fikk ikke lov. Det fikk jeg greie på først et halvt år senere.

Vi ble sendt med tog til Moss stasjon og bil derfra til Malakoff fangeleir. Her traff jeg mange kjente og fikk rum sammen med Torolf Gjølberg, Johan Kase og Hans S. Jacobsen.

Dagen etter måtte jeg til statslegen. Jeg var inne hos ham i tre timer. Han syntes det var nesten ufattelig at jeg var så frisk etter det jeg hadde gjennomgått.

Det var sykehus- og legeforholdene i Russland han var meget interessert i. Folk på venteværelset ble irriterte.

"Nei, de har så god tid, så de kan bare vente", sa han.

Han ordnet det slik at jeg skulle hjelpe til på kjøkkenet. Proviantsjefen Såstad, en tidligere Sachsenhausenfange, sa til Palm, kokken, at han skulle sørge for at jeg fikk det jeg trengte av mat. Legen hadde sagt at det bare var nok mat som skulle til. Ellers var alt annet i orden. De øvrige skavanker ville da rette seg av seg selv.

En av de første kveldene spiste jeg tre liter god lapskaus, en time deretter et og et halvt kneipbrød uten pålegg. Om morgenen var jeg like sulten. Slik holdt jeg på nesten et år. Det gav seg ikke før jeg hadde fått en vekt på omkring hundre kilo en tid.

Tiden gikk fort i fangeleiren Malakoff, et par dager gikk også med til forhør. Politibetjent Markussen hadde den jobben, de skulle vel plusse på med noen år til, for det var ikke nok det jeg hadde gått gjennom.

En gang på vinteren fikk de ordnet det slik, at jeg fikk være med til Bjølsund etter poteter, gården hvor jeg hadde hatt mitt arbeide før jeg reiste ut. Da vi kom dit, fikk vi middag, både vekten og jeg. Deretter fikk

vi kaffe og Karen gikk i kjelleren og hentet en halv flaske ripsvin, årgang 1927. Hun sa at det var den siste hun hadde igjen, og som hun hadde gjemt til min hjemkomst. Det var over to og et halvt år siden jeg hadde vært der sist. Da vi gikk, fikk jeg en slant hjemmeavlet tobakk.

Jeg hadde det fritt og fint på kjøkkenet - og lange dager. Det ble mye oppvask og skuring. Kokinga tok kokken seg av, en morsom type fra Moss som hadde vært kokk på seilskuter og dampskip i sine yngre år. Mye tatoveringer og bestandig halvt påkledd. Men koke kunne han, han fikk god smak på maten med de midler han hadde til rådighet.

Proviantsjefen kom hver dag en stund før kveld og delte ut det vi skulle benytte på kjøkkenet neste dag.

Ut på våren ble en del av oss sendt til Utneleiren i Onsøy, der var det mest folk fra Fredrikstad og Sarpsborg. Vaktene var også fra distriktet rundt Fredrikstad.

Der fikk jeg mitt første besøk etter jeg kom hjem. Det var far, og han hadde med seg to esker snus som jeg fikk beholde.

Den dagen jeg kom dit, ble vi stilt opp på rekke. Så sier en av vaktene at jeg smuglet tobakk, men jeg nektet. Da tar den ene og spretter opp jakka og finner tobakken jeg hadde sydd inn. Jeg skjønnte nu at jeg var angitt av misunnelige mossinger, og jeg bestemte meg for å holde de under oppsikt i fremtiden.

Vakta brukte kjeft og truet meg med fengsel i Fredrikstad. De andre var mer nervøse enn jeg, jeg hadde vært ute i slike epsoder før. Hørte ikke noe mere om dette, de hadde vel bare moro av det, tenker jeg.

Noen dager senere kom det en vakt fra Fredrikstad som jeg kjente, Knut Kjelsås, het han. Han stakk til meg en eske ordentlig tobakk og sa:

"Her er litt igjen for det som de tok fra deg, men du behøver jo ikke si at du har fått det av meg."

Han var ikke særlig på bølgelengde med de fleste av disse vaktene, han heller.

Etter en måneds tid ble vi flyttet til en stor brakke

høyere oppe. Den var ikke inngjerdet. Der traff jeg igjen min gamle venn og skolekamerat Kåre Bergmann. Vi ble tatt ut til å slå en stor stenhaug til kult, og det var på grunn av at vi tidligere hadde erfaring fra yrket. Vi måtte spise på gården. Det var o.k. for dette var en av de snilleste bondekjerringer jeg har truffet. Hun visste ikke hvor godt hun skulle gjøre for oss.

Da vi var ferdige med steinhaugen, ble vi flyttet ned på gården til vanlig arbeide der. Gården het Utne og leiren lå på denne eiendommen. Bemanningen på gården var ekteparet med to voksne døtre og to voksne gutter.

Vi hjalp til med våronna med pløying og harving. De var meget godt fornøyd med vår innsats der, akkurat som erfaringen forøvrig ble rundt på bondegårdene med hjelp av de utstøtte.

Den siste dagen vi jobbet der, gjorde de litt ekstra for oss med kaker, kaffe og forøvrig litt ekstra til kaffen. På toppen av det hele, fikk vi 75 kroner som vi kunne stikke i vår egen lomme. De måtte jo leie oss av leirledelsen. Hvor mye de måtte betale for oss, vet jeg ikke.

Leiren lå i en skråning noen hundre meter mot syd fra gårdsbygningene og et par hundre meter fra veien til Hankø. Den lå litt gjemt med skog og fjell på tre kanter og et beite med noe løvskog på nedsiden. Så var den omringet av et høyt gjerde. Inngangen var spesiell fra de leirene hvor jeg hadde vært. Først en port og så en 15 - 20 m lang passasje med tett piggråd på sidene og i taket.

Den første tiden vi var der, kom det noen fra en pinsemenighet og fra Frelsesarmeen i Fredrikstaddistriktet og underholdt med musikk og sang.

Det kom besøkende hver dag, så det var en del avveksling ved dette.

I første del av juni ble vi forflyttet, fordi leiren skulle nedlegges. Nå kom vi til noen brakker som lå ovenfor Våler prestegård. Disse var inngjerdet med et vanlig piggrådsgjerde som vi kunne skrive over.

På andre siden hadde vi tykke skogen. Dette innbød til noen avstikkere om natta for enkelte som da tok en tur hjem til familien. Noen var i den grad lettsindige at de tok en tur på dans, og der kunne det også være noen fra vaktmannskapet. Dermed ble de huket, og det gikk da utover også de øvrige innesperrede. Det het at dette skulle være en såkalt tillitsleir, hvor vi skulle ha det så fritt som mulig. Men som det alltid er - det er alltid noen som ødelegger. De verste ble sendt til Havnås i Trøgstad.

Kokken vår, Palm fra Moss, ble flyttet dit opp, for Malakoff-leiren ble også nedlagt.

Ut i juni sto bøndene i kø for å få slaver til luking. Det hadde kommet en del regn, så nu var tiden passe til dette. Den første jeg kom til var Flesberg på Løken. Der var det kålrot som skulle tynnes og lukes, men kveken sto både tett og høy, hardt var det også blitt, for det var stiv leire.

Vi var der noen dager, maten var bra, men vi fikk kun middag, da vi arbeidet bare to økter. Vi fikk ikke betalt, men leiren tok full pris for oss og vel så det. Bøndene var derfor interessert i full effekt, noe de alltid fikk.

Neste bonde var på Sanderød, der var det bare voksne folk og et ordenssted, en av de største bøndene i bygda. Vi var der fire dager og tynnet både gulrøtter og kålrot. Jorden her var sterkt sandblandet og mye lettere å bearbeide.

Vi fikk rikelig og god mat. Husfruen hadde vinlegging som hobby, for de avlet mye frukt og bær selv. Hun viste oss alle premier og diplomer hun hadde fått - over tyve diplomer.

Dommen

Mens jeg var på Sanderød, skulle min rettssak opp på Thorneløkka i Moss. Det var 26. juni 1946. Jeg ble naturligvis holdt hjemme i leiren denne dagen. Men om morgenen ble jeg sendt i skogen for å legge sammen ved. At jeg skulle i retten, ble glemt. Ut på formiddagen kom

de opp i skogen og hentet meg, samtidig som de brukte grov kjeft:

"Du skulle vært i Moss for flere timer siden!"

Det var blitt ringt fra retten, som spurte hvor det var blitt av meg. De måtte så lete meg opp i skogen, og jeg måtte også ha litt tid til å vaske meg og få skiftet. Fikk lånt meg sko og skjorte og noen andre klær, for jeg hadde ikke noe selv, annet enn noen tyske militærklær, en blanding av "Wehrmacht og Marine".

De hadde allerede ventet lenge, da vi endelig kom. Den stakkars vakta fikk gå gjennom. Dommer Lundevall lurte på hva de drev med, eller om de gjorde noe der oppe i Våler i det hele tatt. Det var en dommer der, en aktor og forsvarer. De snakket i munnen på hverandre hele tiden.

Saken ble rene sirkuset, for det spilte ingen rolle hva som ble sagt, resultatet ble det samme. Straffen var bestemt på forhånd. Den skulle ligge mellom tre og fem år. Jeg fikk fire år for at det ikke skulle virke nedbrytende på meg (?). I tillegg mistet jeg stemmeretten i ti år, samt at jeg ikke fikk delta i rikets krigsmakt på de første fem år. Det at jeg hadde vært to år i russisk fangenskap, telte ikke.

Det var to til som ble dømt samtidig. Noen få tilskuere var til stede.

Jeg anket på stedet, både på dommen og straffeutmålingen.

Nå var det bare å slappe av og forsøke å få de resterende to år til å gå på en best mulig måte. (Det første fengselsår er 8 måneder, de andre blir kortere, helt ned til 6 måneder.)

Da jeg kom tilbake til leiren ble saken diskutert, og da avisa kom neste dag, var det hele referert i den. Der sto det at jeg ikke hadde vist noen tegn til anger på det jeg hadde gjort. Dermed var jeg godtatt av alle guttene. Jeg hadde ikke krøpet og undskyldt meg, eller brukt "årene", som vi sa. Det var dessverre de som gjorde det. De trodde de skulle slippe med mindre straff, men så viste det seg at de fikk like mye og i mange til-

felle mer.

Da jeg kom tilbake til Våler igjen, ble fire av oss tatt ut til en luke- og høyjobb på en gård i Bråtebygda i Svinndal, jeg tror gården het Lunder. Det hadde nok vært en storgård en gang i tiden, for det var matklokke der som de benyttet daglig. Da klokka ringte, gikk hestene hjem. Da nyttet det ikke å holde på dem.

Her tynnet vi et stort stykke forbeter. Deretter hestet vi et par-tre dager.

Dillingøya

Så plutselig var det slutt på den slags jobbing. Vi fikk høre, at staten hadde tatt over Dillingøy gård med skog, jordbruk og dyr, og at det skulle sendes fanger dit for å drive gården. Dertil skulle det bygges en fangeleir på eiendommen.

Det ble i første omgang ansatt en gammel bonde fra Rygge som bestyrer. Han het Kallum og var fra Kure. Siden kom en ved navn Arvesen.

Først ble det sendt over fem mann pluss en kokk. De skulle da stille fjøset og drive jorda.

Noen dager deretter ble jeg og to mann til tatt ut til grunnarbeidet for leiren. Vi skulle bo i bryggerhuset på gården og spise sammen med de andre som bodde i hovedbygningen.

Den sommeren levde vi godt. Vi fikk en halv liter rømme til frokost hver dag. All melka ble separert og fløten sendt til meieriet en gang i uka.

Vi begynte så med å bore og skyte en grøft fra vannet og opp til der nybygget skulle plaseres. Vi måtte bore for hånd, to slo med feisel og en holdt og snudde boret. Siden gravde vi for pilarer til brakka og støpte disse. Deretter sprengte vi ut enn haug ekstra stein.

Det var varmt og fint, denne sommeren 1946, og vi rådde oss mye selv. Alt vi skulle benytte av bygningsmateriale, måtte vi ro over med den store gårdsfergen. Alt som skulle til og fra gården, måtte vi også ta med ferg.

en.

Bergmann og jeg fant en gammel sprukken eike som tilhørte gården. Den satte vi i stand og benyttet til å ro drag etter gjedde. Vi fikk også mange store, fine gjedder.

På sensommeren kom det mange fra Havnåsleiren i Trøgstad for å hjelpe til med å sette opp brakka. Den skulle inneholde kjøkken, spisesal, bad og rum for mange mann, samt kjeller under hele kjøkkenet.

Det ble også satt opp en kontorbrakke, samt et hus til aggregatet som produserte strøm til brakken.

På gården forøvrig ble det benyttet parafinlamper overalt.

Vi tilbrakte julen på gården, men flyttet deretter inn i brakka.

På høsten hadde vi fått ny bestyrer. Han het Ragnvald Holt og kom fra Tomb Jordbruksskole, hvor han også hadde vært bestyrer.

Utover vinteren og våren kom det mange til leiren. Jeg og noen andre ble tatt ut til gårdsarbeide, mange også til skogsarbeide og grøfting, og så ble det laget ny vei tvers over hele øya. Det ble også anskaffet ny båt, en gammel, stor livbåt som vi kalte "Duala", etter Napoleons båt som han benyttet fra Elba tilbake til Frankrike for de "hundre dager".

Det kom også en masse besøkende, slik at vi måtte ha fast mannskap på fergen.

Denne sommeren 1947 ble fryktelig tørr og varm, vi fikk ikke en regndråpe hele sommeren, og alt ble etter hvert brunsvidd.

Vi var jo så heldige at vi hadde hele Vannsjø å ta av og vi kjørte vann flere ganger daglig, til både dyr og folk. Riktignok minket Vannsjø fryktelig, og alle gjerdene som endte ved sjøkanten, ble for korte, slik at vi måtte ut i vannet for å skjøte på dem.

Disse to somrene var det stor trafikk på vannet forbi leiren. Mossingene kjørte så nærme land som mulig av ren nysgjerrighet. Til sist var det noen av guttene som kledte seg nakne når de badet eller promenerte ved stra-

nden. Det ble klaget til leirledelsen, politimesteren og skrevet i avisene. Men publikum fikk visstnok den beskjed at de heller fikk passere litt lenger unna, og at de ikke hadde noe inntil leiren å gjøre.

Vi hadde mye tungt arbeide, i hvert fall slikt som i dag betegnes som tungt, men vi fikk nok og bra mat. Det ble også tid til å sole seg og å fiske langs stranden. Vi gikk også turer i skogen, men det var forbudt å ta kontakt med andre folk. Dette ble dog ikke håndhevd så strengt.

Det var som sagt fryktelig varmt denne sommeren, og i slåtten en dag, slo en kar fra Onsøy og jeg med låen, da jeg plutselig fikk solstikk. Det hadde jeg aldri vært borte i, så jeg forsto ikke med en gang hva det var. Men det forsto min kamerat, og han sa jeg hurtigst måtte komme meg i skyggen og legge meg ned og hvile. Jeg la meg bak ei gammel utløe og lå der ca. tre timer før jeg kunne gå tilbake til jobben. Etter dette passet jeg bestandig på å ha noe på hodet.

3 - 4 stykker av de som arbeidet på gården, var selv bønder. I leiren var det folk fra alle samfunnslag, advokater, musikere, tanntekniker, arbeidsfolk fra by og land, bønder, forretningsfolk. Positivt er det at alle slike forskjellige yrkesrepresentanter kan forenes en tid i slikt manuelt arbeide som dette, men naturligvis skulle ikke folk bures inn for å opnå dette. En oppnådde det samme gjennom arbeidstjenesten. AT var et meget godt tiltak som ble startet i Norge i tredveårene av positive folk. Men da dette også ble gjennomført av myndighetene under krigen, så må man i dag passe seg for å kopiere noe slikt. AT eller arbeidstjenesten assosieres med krigens NS-styre. Tenk på alt hva som i dag kunne blitt utført bare i skogen. Der ligger det nedblåste trær og tørker, slik at det blir billeangrep. Over hele landet venter skogen på å bli tynnet og skjøttet.

Mange herlige arbeidsdager venter her på ungdom som da kunne forenes til positivt arbeide, i stedet for at de skal gå ørkesløse og bli nedbrutt av arbeidsledighet og det moderne samfunns øvrige mange baksider.

Denne store gården her på Dillingøya var veldig vanskjøttet, et påbegynt fjøs sto der halvferdig. Kuer og sauer sto på stallen sammen med hester og griser.

Da høsten og vinteren kom, ble det hugging og kjøring av tømmer til nye uthus. Mange mann hogg også favneved.

Tre karer til pluss jeg kjørte hele vinteren i skogen samt kjørte ut all møkk på jordene og skar det nødvendige behovet for kjøleis og kjørte denne i isbinge.

Jeg kjørte også mye favneved over til fastlandet. En kveld jeg returnerte etter en vending, gikk hesten gjennom isen over et strømhull, mens sleden sto igjen på sikker is. Jeg holdt hestehodet over vannet med et tak i bislet, mens jeg ropte om hjelp. Det kom 6-7 gutter fra leiren som hjalp til med å få hesten opp på sikker grunn.

Dagen etter tok hesten og jeg samme turen, uten at vi følte noen skrekk pga. det som skjedde i går.

Det var kommet to nye leirsjefer, en Ekhaug fra Halden og en som het Ringsrød. Den siste hadde vært en av de verste vaktene på Ilebu. Jeg kjente vedk. fra før og kunne ikke tenke meg å gi ham de beste skussmål. Han var den gang gårdsarbeider hos Jakobsen på Gammelsrød, mens jeg var hos naboen, Hans Gammelsrød. Han var tydelig flau for at jeg hadde kjennskap til ham tidligere.

Vi som arbeidet på gården, gikk ut om morgenen, var nede til middag og arbeidet så til kvelden.

Utover våren og sommeren ble det lagt ny vei fra ferjestedet til Vesterheim på andre siden av øya. Snekkere og murere gjorde ferdig fjøs og stall. Det var Karl Jakobsen fra Råde med fire mann som satte opp bygningene.

Det ble konsumert kvanta med hjemmelaget sprit blant snekkerne, noe som Holt ikke var videre begeistret for. Jakobsens yngste sønn var også med. Han ble en dag til de grader besoffen, at de måtte grave ham ned i høyet. Om noen spurte etter ham, ble det svart at han var på Vesterheim og kokte mat.

På vinteren slaktet vi en del griser, sauer, kvier og okser. Jobben med å slakte hadde Håkon Kure og jeg.

Kure var en slags altnuligmann som også hadde drevet med bygdeslakting.

Der fantes også en gammel smie på gården. Den benyttet vi når vi skulle hvesse bor og reparere gårdsredskap. I fritiden smidde vi kniver som vi brukte i slaktingen.

Slaktingen gikk over flere dager. Jeg husker vi skulle få en stor lever som vi hadde tenkt å tilberede på kjøkkenet. Da den vel var ferdig, forsvant den i et ubevoktet øyeblikk. Da vi kom nedover mot spisebrakka, luktet det lever lang vei. Vi fikk rede på det var tre mosser som kom fra skogsarbeid. De hadde vært innom slaktebua og bemektiget seg godbiten. Vi måtte nøye oss med lukta.

En annen gang, da vi skulle levere to griser som vi hadde slaktet, var det nesten så de ikke skulle bli godtatt, og det var pga. de samme karene. Grisene ble kjørt til kontrollen i Moss med lastebil. Da de kom frem, viste det seg at det var skåret lange fleskestrimler av dem. Holt ble så arg på de karene, at han ikke tålte synet av dem oppe på gården.

Vi som jobbet på gården kunne gå over hele eiendommen uten vaktledsagelse, men det hendte at vi også var lenger ute i periferien. En gang på vinteren kom Hans Gammelrød opp på nordsiden av øya og hentet Ingvald og meg for en tur til Bjølsund, hvor vi drakk kaffe. Ingen hadde merket noe til vår lille utflukt da vi kom tilbake.

På høsten plukket vi mye tyttebær som vi solgte til en bonde som også var medfange. Kona hans kom og hentet bæra.

Vi hadde også en del underholdning i leiren. Det kom musikere fra Moss, og vi hadde noen selv. Det ble også spilt mye sjakk, vi hadde mange gode på det området, som f.eks. tanntekniker E. Stark fra Moss og noen fra Fredrikstad. Disse lærte opp andre igjen som hadde interesse. Det ble også spilt mye bridge og andre kortspill.

Ellers var det også en del annen hobbyvirksomhet, som treskjæring m.m. Jeg sydde meg et par beksømstøvler, et par langstøvel og et par snørestøvler.

Med slikt positivt arbeide fikk en tiden til å gå. Ellers var jeg jo ungkar og hadde bare meg selv å tenke på – i så måte var problemene større for mange andre.

Jeg hadde to besøk av min mor mens jeg var på øya, en gang på vinteren og en gang på sommeren. Pluss en tre-fire andre besøk.

Sommeren -47 ble det satt opp en brakke til. Der var det skomakerverksted og rum for snekkere. I motsatt ende ble det innrettet et stort rum hvor det ble tatt mot besøk. Her måtte alle besøk foregå i dette ene rummet, slik at en vaktpost alene kunne overvåke alle besøkende og passe tiden.

Det var store beitearealer på øya, slik at Holt tok mot mange kvier og unghester fra Rygge og Råde. Flere mann var derfor i lengre tid engasjert med å sette i stand gjerder, da alt av det slaget var nedslitt.

En dag på sensommeren hendte det noe ekstra. Det kom seks unghester løpende inn på gårdstunet. De knegget og var urolige, løp vekk og kom igjen flere ganger, og da så vi at en to-års hoppe som tilhørte Holt, manglet.

Det ble satt i gang leting med mange mann. Hoppa hadde bjelle på, så vi regnet med å høre den.

Ut på dagen ble letingen innstilt, men en til pluss jeg skulle gjøre et siste forsøk. Vi fant den nord i enden av øya. Den hadde gått gjennom grastorva, og bare hodet stakk opp av myra. Bjella var full av leire.

Vi fikk den opp, men den lå lenge før den kunne reise seg, da den var helt utslitt. Jeg fikk 25 kroner i finnerlønn, det var mange penger den gang.

Vi hadde en tørr, fin høst. Jeg satte tre hester foran ploegen, for det var så tørt og hardt. Det virket nesten som en brøt tele.

Kulda kom i oktober, og vi fikk mye snø etter hvert. Det ble mye skogskjøring for å bringe frem virke til favneved som siden ble solgt i Moss.

Disse guttene som hogg, hadde akkord, og de lærte etter hvert å stable reisa slik at hver enkelt stokk bygget mest mulig.

Vi hadde en lei periode før jul. Vi kom ikke over til

fastlandet pga. at isen var for tykk for fergen og for dårlig til at vi kunne gå på den.

Vi lagde da noen løper som vi la på isen for å gå på. Det samme måtte vi gjøre om våren. Holt hadde tre barn som skulle over på skole hver dag, og vi trengte også til stadighet forbindelse med fastlandet.

Julaften ble vi som arbeidet på gården bedt inn til familien Holt. Mye god mat med kaker og kaffe, fikk vi, samt noen småting i gaver. Et av de hyggelige innslag i fangetiden.

Det var stille og rolig utover vinteren i -48. En og annen var ferdig med tiden og skulle dra hjem, men de måtte først helt opp til Havnås i Trøgstad for å få papirene.

Påsken kom med fint vær, og isen begynte å gå opp i sundet, men det var kaldt om nettene.

En trist ulykke

Jeg hadde vært nede og pilket abbor om formiddagen da dette hendte.

Vi hadde spist middag og lå og hvilte, da vi ble vekket av at noen ropte at noen var gått gjennom isen. Det gjaldt Løkkeberg og Sæbø. De hadde funnet ut at de skulle lure seg over isen for å gå til Væker gård for å besøke et par jenter der. Sæbø ble forøvrig senere gift med den ene.

Sæbø klarte å komme opp ved egen hjelp, mens Løkkeberg ble tatt av strømmen og ført inn under isen. Vi fikk ut en eke og Tor Engebretsen knyttet på seg et tau og dykket. Etter en stund ble Løkkeberg funnet og brakt opp i spisesalen. Opplivingsforsøk ble satt i gang omgående. Doktor Lislerud ble hentet, og vi holdt på i flere timer uten at det lyktes å få liv i ham.

Dette gjorde et dypt inntrykk på oss alle. Det ble bi-settelse i helgen. Vi måtte bære ham over isen til fast-

landet og måtte skifte på, for han var stor og tung.

Seks stykker av oss måtte bli med til Moss, vi sto på lasteplanet ved siden av kisten.

Han var gift og hadde to-tre unger. En dyster stemning la seg over leiren en tid. Løkkeberg var avholdt av oss alle.

Vi kom allikevel omsider inn i den gamle trenden igjen, og ulykken ble etter hvert mere og mere fortrent for de daglige gjøremål.

En ende på fire og et halvt års fangenskap

Det begynte så smått å minke på guttene, tiden var ute for mange, og noen ble forflyttet til Havnås.

Vi som arbeidet på gården, hadde nok å gjøre. De andre satt for det meste og solte seg eller satt inne og spilte sjakk eller kort.

I mai flyttet mange, ryktene begynte å gå, og vaktene ble nervøse for at de skulle miste jobben. Noen av dem trodde de hadde fått jobb for livstid. Vi hadde også sagt til enkelte at de måtte være forsiktige, at vi ikke hadde livstid og snart kom ut.

Jeg så siden eksempler på at de stakk seg vekk når de fikk se meg.

Harald Gammelsrød kom på besøk. Han ville at jeg skulle komme tilbake til Bjølsund, for han måtte sjøl inn på Havnås noen måneder. Ingebjørg og Henry kom en tur, samt Rakel og en jente som het Gunvor.

Jeg hadde det veldig fritt, jeg kunne gå over hele øya, bare jeg ikke tok kontakt med utenforstående. Akkurat dette tok jeg ikke så høytidelig, jeg hadde nå lang erfaring i dette å sitte i fangenskap, også under adskillig verre forhold enn dette. Men allikevel - det skulle nå smake med friheten etter fem år i uniform og fangedrakt.

Jeg må også nevne at vi på vinteren hadde en flott

foreningshingst stående på gården, den tilhørte bønder i Råde. Men Holt hadde også andel i den, tror jeg. Han var bl.a. hestedommer. Hingsten var nylig innkjøpt for over 30 000,- og het Tåkåstan. Den var premiert. Ut på vinteren ble jeg tatt ut til å bli med til Karlshus på en hesteutstilling som hestepasser.

Vi var tidlig ute. Kaldt var det, så vi fikk stallplass på Skråtorp hos Jørgen Gammelsrød, som var forpakter der den gang. Der fikk vi kaffe da vi kom og middag senere på dagen.

Jeg husker ikke hvilken premie Tåkåstan fikk, men eierne var fornøyde. Jeg hadde jobben med å leie den rundt for publikum, samt senere å stille den opp for dommerne. Det blir stilt store krav for å føre en hest til bedømmelse, men jeg tror jeg kom noenlunde bra fra det, etter hva jeg forsto.

Vi drev med våronna på gården, da to av rumkameratene mine, Skarø og Kure, plutselig fikk beskjed om å reise hjem, og det var noen som ble glade. De var begge gifte.

Vi andre fikk fortsette, men det tynnedes i rekkene etter hvert. De igjenværende sto igjen med håpet om også å kunne nyte noe av sommeren på hjemstedet.

Ut i juli kom det en ny bestemmelse, straffene ble nedsatt, og da fikk ledelsen det travelt, for det viste seg da at mange hadde sittet for lenge, jeg blant andre. Plutselig fikk jeg beskjed om å dra til Havnås, for jeg skulle løslates.

På Havnås ble jeg i to dager. Derfra ble tre av oss kjørt til Mysen, men jeg skulle til Moss, så jeg fikk bli med en bil som tok med både gods og passasjerer. På den var det bra plass helt til vi kom til Askim. Derfra tok vi med fire jenter med sykler som skulle på ferietur, så da ble det trangt på planet.

Jeg skulle gå av ved Rødsbrua, for jeg måtte ut på Billingøya for å hente noen private ting.

Da jeg steg av, oppdaget jeg at det var egg i en eske jeg hadde sittet på. Den hadde blitt salrygget, og jeg hadde mine bange anelser om hvordan det var fatt med innholdet.

Jeg fikk tak i mine saker som jeg hadde pakket i en sjømannssekk, bad adjø med noen av karene og fikk meg skyss til Moss senere på dagen.

Det ble tog fra Moss til Fredrikstad og drosje derfra til hjemstedet i Torsnes.

Nå var det gått akkurat fem år siden sist jeg var hjemme. Noe var forandret siden sist, men jeg kunne ikke se det var noen ting som viste at vi hadde vært okkupert i fem år.

På reisen hjem fra Uralområdet hadde jeg reist gjennom flere land og hadde sett byer som delvis lå i grus, mange av dem fraflyttet, gress og ugress vokste i gatene, det var ikke liv å se.

I det ytre så det ut som folk hadde glemt krigen. jeg kom hjem omkring den 20. juli 1948. Mor og far var hjemme, de andre var borte.

Jeg gikk en liten tur på kvelden, for jeg hørte en slåmaskin som var i virksomhet. Det var en fetter som het Kolbjørn og hans kone, Else. De hadde giftet seg siden sist jeg så dem. Dagen etter var jeg borte i et stenbrudd og hilste på gamle arbeidskamerater. Om kvelden var jeg ute på en hytte tilhørende en familie fra Lisleby. Jeg hadde truffet de dagen før, da jeg kom med bussen til Fredrikstad.

Dagen etter tok jeg en tur til Rygge og snakket med Harald om jobben, samt at jeg besøkte noen naboer.

Jeg ble ikke hjemme mer enn tre-fire dager, så pakket jeg kofferten og sekken og dro tilbake til Bjølsund for å fortsette der.

Det var ca. seks år siden Erling hadde kjørt meg til stasjonen, den gang jeg mente at jeg ville ut for å gjøre en innsats for folk og fedreland.

Men utakknemlighet er verdens lønn, heter det.

Skarpnesutvalget - mot et sivilisert oppgjør

Ar
7/2 1997

THEO BARTH

I debatten om rapportene fra Skarpnesutvalgets flertall og mindretall glemmer man gjerne at jødene ikke satt i samme båt som andre nordmenn. Det er myten om at den norske nasjon gikk gjennom krigen sammen som står på spill, skriver sosialantropolog Theo Barth.

Så snart man har en offentlig debatt om et brennbart emne, får argumentene raskt en slagordpreget karakter. Skarpnesutvalgets flertalls- og mindretallsrapport er allerede blitt kommentert av oppegående politiske ledere i landet. Belegninger som «revisorspråk» og «skiftejus» – Erik Solheims innertiere – har forlenget festet seg i sinnene, og rammer flertallsrapporten i dens fremstilling av behandlingen av jøders eiendom under og etter den annen verdenskrig. Det samme gjelder at saken i dag har primært en «moralisk og politisk karakter». Statsminister Thorbjørn Jagland, utenriksminister Bjørn Tore Godal og justisminister Gerd-Liv Valla er enige om dette. Det var de også før den offisielle (trenerte) overleveringen av rapporten til justisministeren fant sted, da mediefolk innhentet dem med sine kameraer og mikrofoner.

Ulempen med denne ordbruken er at den kan etterlate inntrykket av at flertallets utredning er et spesialarbeide med faglig tyngde, mens mindretallet har stått før den menneskelige dimensjonen: dette intuitive og uholdbare som vi kaller «moral».

Siden relativt få mennesker trolig vil komme til å lese Skarpnesutvalgets to rapporter fra perm til perm, vil jeg gi mitt bidrag til å demme opp for de fellforestillinger dette kan avstedkomme i den offentlige debatt. Det er ingen tvil om at mindretallet har frembragt kunnskap som ikke finnes i flertallets rapport. Forøvrig er flertallets rapport spekket med gjentakelser, ufullstendige henvisninger, selvmodsigelser, uholdbare utledninger og syning. I den grad den inneholder en argumentasjon, ser det ut som om dens hensikt begrenser seg til (1) å rensvaske de norske myndigheter for

deres arbeid etter krigen, og (2) å holde dagens oppgjør innen visse økonomiske rammer. Det er intet i utvalgets mandat, selv om man strekker tolkingen, som tyder på at det er dette Justisdepartementet har bedt om.

Derimot står det klart i flertallets rapport at man har tolket mandatet fra Justisdepartementet dithen at rapporten ikke skal ta for seg likvidasjonens «moralske sider». I praksis innebærer dette at rapporten retter søkelyset mot myndighetenes behandling av verdier som gikk inn og ut av statskassen – under og etter krigen – på en helt abstrakt måte. Flertallet begrenser seg til å utrede hva som skjedde med jødisk eiendom etter krigen, og derfra bakdatere hele krigsforløpet: flertallsrapporten analyserer ikke hva som skjedde med jødene, sammen med deres eiendeler, i denne perioden. Her ligger hele problemet. Flertallsrapporten er overveiende en rekonstruksjon av historiske forløp under krigen fra myndighetenes prosedyredokumenter etter krigen.

Flertallet burde ha gitt punkt 3 i mandatet større ettertanke: «Utvalget kan også behandle andre forhold av betydning for saken.» Hvorfor er det som skjedde med jødene under den annen verdenskrig et forhold som har betydning for saken? Helt enkelt: Fordi jødene ble utsatt for radikal særbehandling under krigen, med sterk medvirkning av norsk politi, burde det ha vært et spesielt repatrieringsprogram for jødene etter krigen. Det ble også gitt løfter til World Jewish Congress fra den norske eksilregjeringen i London om at det ville bli tatt spesielle hensyn. Dette løftet ble ikke holdt; hvilket ikke er primært av økonomisk betydning, men snarere av betydning for verdigheten til de skadelidte. Men et repatrieringsprogram for jødene – f.eks. ved opprettelsen av et eget kontor – ville hatt betydning for hjemkomsten generelt, inklusive avviklingen av de problemene som Likvidasjonsstyret påførte landet under krigen.

Flertallet har videre et grunnleggende metodeproblem i sin rapport. I rapporten er ikke dokumenter og kilder benyttet til å fremme ny kunnskap om hva som skjedde med jødene, og dermed hva som skjedde med jødisk eiendom. Fulgte man den fremgangsmåten, ville utvalget endt opp med en helt annen tese om tapene. Fordi flertallet har opprettholdt et protokollmessig skille mellom verdier og mennesker, dokumenterer heller ikke kildebruken hva som skjedde med verdier i tilknytning til faktiske begivenheter, men søkes brukt til å utrede og legitimere myndighetenes prosedyrer. Dermed blir det ikke mu-

” Flertallet begrenser seg til å utrede hva som skjedde med jødisk eiendom etter krigen, og derfra bakdatere hele forløpet ”

114454 (4)